

MYKOLO ROMERIO UNIVERSTITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA

AGNĖ KARALIENĖ
Magistrantūros neakivaizdinių studijų
Baudžiamosios teisės ir kriminologijos programos
II kurso BTKmn6-02 gr. studentė

**BŪTINASIS REIKALINGUMAS, KAIP BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ŠALINANTI
APLINKYBĖ**
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lektorius
Skirmantas Bikelis

Konsultantas –
Daktaras
Docentas
Andrius Nevera

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
I. BŪTINOJO REIKALINGUMO, KAIP BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ŠALINANČIOS APLINKYBĖS, TEISINĖ PRIGIMTIS.....	9
1.1. Būtinajo reikalingumo principinės nuostatos.....	9
1.2. Būtinajo reikalingumo, kaip aplinkybės šalinančios baudžiamąją atsakomybę, santykis su nusikalstamos veikos požymiais bei nusikalstamos veikos sudėtimi.....	15
1.2.1. Būtinasis reikalingumas ir nusikalstamos veikos požymiai.....	15
1.2.2. Būtinasis reikalingumas ir nusikalstamos veikos sudėties požymiai.....	17
II. BŪTINOJO REIKALINGUMO KIP APLINKYBĖS, PAŠALINANČIOS BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ, TEISĖTUMO SĄLYGOS.....	26
2.1. Teisėtumo sąlygų bendrosios nuostatos.....	26
2.2. Svarbesnio intereso principas.....	31
III. BŪTINASIS REIKALINGUMO IR KITŲ BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ŠALINANČIŲ APLINKYBIŲ SANTYKIS.....	38
3.1. Būtinasis reikalingumas ir būtinoji gintis.....	39
3.2. Būtinasis reikalingumas ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas.....	43
3.3. Būtinasis reikalingumas ir profesinių pareigų vykdymas.....	44
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	48
LITERATŪRA.....	51
SANTRAUKA.....	54
SUMMARY.....	55

ĮVADAS

Darbo problema ir jos aktualumas. Būtiną reikalingumą, kaip baudžiamosios teisės institutui, Lietuvos baudžiamosios teisės teoretikai skyrė nedaug dėmesio. Fragmentiškai būtiną reikalingumą kaip vieną iš neteisėtumo nykimo priežasčių aprašė V. Stankevičius, kaip aplinkybę, šalinančią veikos pavojingumą visuomenei, aptarė A. Klimka. Vieną iš išsamiausių būtiną reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių, studijų atliko P. Kujalis disertacijoje „Būtinasis reikalingumas, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė“. Tačiau akcentuotina, jog disertacijoje analizuojamos esminės formalaus pobūdžio problemos, nedaug dėmesio skiriama būtiną reikalingumo santykiui su nusikalstamos veikos struktūra, pagrindiniu subjektyviu jos požymiu - kalte (jos formomis). Autorius disertacijoje nagrinėja būtiną reikalingumo elemento – veikos – tik formalųjį atitikimą nusikalstamos veikos sudėčiai (t.y. objektyviųjų požymių atitikimas), tačiau neanalizuoja vidinio psichinio santykio su objektyviaisiais požymiais, tik pabrėžia, kad vidinis psichinis santykis su objektyviaisiais požymiais neatitinka kaltės formų, numatytų 2000 m. Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse (toliau – LR BK).¹ Klausimas, koks būtiną reikalingumo santykis su nusikalstamos veikos sudėties subjektyviais požymiais taip ir lieka neatsakytas.

Analizės vertas klausimas, ar būtiną reikalingumo atveju yra visa nusikalstamos veikos sudėtis. 2000 m. LR BK 2 straipsnio 4 dalis teigia, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamąjį įstatymą numatytą nusikaltimo ar baudžiamąjį nusižengimo sudėtį, o 2002 m. LR BPK 3 straipsnis numato aplinkybes, kada baudžiamasis procesas negalimas, t.y. pagal 1 dalį – jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo arba baudžiamąjį nusižengimo požymių; pagal 9 punktą – jeigu egzistuoja baudžiamąjį kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė. P. Kujalio disertacijoje išsakyta nuomonė: „Tai, kad veika formaliai atitinka baudžiamąjį įstatymą numatytos veikos požymius, reiškia, jog jie atitinka nusikaltimo ar baudžiamąjį nusižengimo objektyviusius požymius, tačiau vidinis psichinis santykis su jais neatitinka kaltės formų, numatytų 2000 m. LR BK.“² suponuoja, kad galima abejoti, ar būtiną reikalingumo situacijoje yra visa nusikalstamos veikos sudėtis. Be to, A. Klimka teigia, kad būtinasis reikalingumas pašalina veikos pavojingumą visuomenei, todėl būtiną reikalingumo sąlygomis padarytuose veiksmuose nebūna nusikaltimo sudėties.³ Patvirtinus, jog būtiną reikalingumo atveju nėra visos nusikalstamos veikos sudėties, baudžiamoji atsakomybė nekyla remiantis BK 2 str. 4 dalimi, automatiškai kyla klausimas, koku pagrindu baudžiamasis persekiojimas nebus pradėtas, o pradėtas nutrauktas: BPK 3 str. 1 dalimi – nesant nusikalstamos veikos sudėties, ar 9 dalimi –

¹ P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004. P.60.

² Ten pat.

³ A. Klimka. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. - Vilnius, 1966. P. 22.

esant baudžiamąją atsakomybę šalinančiai aplinkybei. Pabrėžtina, jog nėra tinkamai išspręstas teorinis nusikalstamos veikos sudėties bei būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, santykio klausimas.

Lietuvos teismų praktika būtinojo reikalingumo taikymo atvejais minimali, taigi sunku apibrėžti bendrą teismų poziciją būtinojo reikalingumo atžvilgiu. Be to, teismų praktika daugiau dėmesio skiria pačios būtinojo reikalingumo situacijos išaiškinimui konkrečiu atveju, nesigilinama į būtinojo reikalingumo kaip baudžiamosios teisės instituto specifiką. Taigi, siekiant visapusiškai atskleisti būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamosios teisės instituto, išskirtinumą, reikia tyrinėti mokslininkų teoretikų darbus: tiek kontinentinės teisės tradicijos, tiek anglosaksų bendrosios teisės tradicijos šalių.

Užsienio literatūra (anglosaksų teisės tradicijos šalių mokslininkų darbai) kitaip interpretuoja baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes, taip pat ir būtinąjį reikalingumą. Šios teisės tradicijos šalių baudžiamojoje teisėje egzistuoja baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atitikmuo – gynybos (defence, defense) institutas. Nors kontinentinės ir anglosaksų teisės tradicijų teisės sistemos skirtingos, išanalizavus Europos šalių mokslininkų (kontinentinės teisės tradicijos atstovų) bei Anglijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkų (anglosaksų teisės tradicijos atstovų) darbus, rasta ne tik skirtumų, bet ir esminių panašumų, liudijančių būtinojo reikalingumo instituto lankstumą. Pastebima, kad kaip ir Lietuvos (Europos) mokslininkų darbuose, taip ir anglosaksų teisės tradicijos šalių mokslininkų darbuose trūksta būtinojo reikalingumo teisinės prigimties, jo ir nusikalstamos veikos struktūros, kaltės santykio išsamios analizės.

Taigi, galima išryškinti šias tyrimo **problemas**:

Nusikalstamos veikos sudėties, kaip sąlygos kilti baudžiamajai atsakomybei, bei būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, santykio analizė nėra išbaigta.

Būtinojo reikalingumo ir kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių santykis nėra iki galo išgrynintas, ypač būtinojo reikalingumo ir būtiniosios ginties, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių. Nors atliktos išsamios analizės, siekiančios pateikti aiškias būtinojo reikalingumo bei kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių ribas (kriterijus, požymius), išskyla situacijos, kuriose sunku pagal pateiktus atribojimo kriterijus, nustatyti, kokia baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė turėtų būti taikoma.

Tyrimo objektas. Būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, baudžiamasis teisinis vertinimas.

Tyrimo dalykas. Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamieji įstatymai, Lietuvos teisminė praktika; anglosaksų ir kontinentinės teisės tradicijų valstybių baudžiamosios teisės doktrina.

Tyrimo tikslas. Nustatyti ir įvertinti būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, instituto specifiką baudžiamojoje teisėje.

Tyrimo uždaviniai. Užsibrėžtam tikslui pasiekti autorius išskyrė šiuos tyrimo uždavinius:

1. Apibendrinti anglosaksų bei kontinentinės teisės tradicijos šalių mokslinių darbų autorių pozicijas baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių bei būtinojo reikalingumo instituto sampratos atžvilgiu;
2. Apibendrinus išanalizuotą baudžiamosios doktrinos dalį bei baudžiamųjų įstatymų nuostatas, reglamentuojančias būtinąjį reikalingumą, nustatyti būtinojo reikalingumo teisinę prigimtį;
3. Atskleisti ir išsamiai aprašyti nusikalstamos veikos sudėties, kaip elemento, lemiančio baudžiamosios atsakomybės atsiradimą, ir būtinojo reikalingumo santykį;
4. Aprašyti būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas, atskleisti galimus jų formulavimo bei nustatymo netikslumus ir pateikti pasiūlymus šiems netobulumams šalinti;
5. Atskleisti situacijas, lemiančias būtinojo reikalingumo ir kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių galimą koliziją, ir pasiūlyti galimus šios problemos sprendimo būdus.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu kompleksiskai buvo panaudoti teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai:

Teoriniai tyrimo metodai:

Sisteminės analizės metodas tyrime naudojamas, siekiant nustatyti būtinojo reikalingumo instituto santykį su kitomis baudžiamąją atsakomybę šalinančiomis aplinkybėmis, taip pat su kitais baudžiamosios teisės institutais, atskleisti būtinojo reikalingumo instituto vietą baudžiamosios teisės sistemoje.

Taikant analizės metodą aiškinamasi skirtingų baudžiamosios teisės doktrinos mokslininkų pateikiama nuomonė būtinojo reikalingumo instituto atžvilgiu, pasitelkus šį metodą, taip pat pateikiami ir ištirtų mokslinių šaltinių apibendrinimai.

Lyginamasis metodas leidžia, išanalizavus Lietuvos bei užsienio valstybių baudžiamųjų įstatymų nuostatas, tarpusavyje palyginti skirtingų šalių baudžiamųjų įstatymų pateikiamą

baudžiamąjį teisinį būtiną reikalingumą įtvirtinimą, taip pat lyginti mokslinių darbų autorių požiūrius būtiną reikalingumo instituto atžvilgiu.

Atskirų baudžiamųjų įstatymų normų analizės procese taikomas lingvistinis teisės normų aiškinimo metodas siekiant išaiškinti teisės normos prasmę remiantis žodžių reikšmės nustatymu, atsižvelgiant į straipsnio kontekstą arba norminio teisės akto turinį.

Empiriniai tyrimo metodai:

Teisinių dokumentų analizės metodas leidžia išanalizuoti Lietuvos ir užsienio baudžiamuosius įstatymus ir nustatyti būtiną reikalingumą baudžiamąjį teisinį reglamentavimą skirtingų šalių baudžiamojoje teisėje.

Darbo reikšmė. Darbe akcentuojamas išsamiai neatskleistas būtiną reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, ir nusikalstamos veikos sudėties santykio klausimas. Pamėginta nuosekliai išanalizuoti asmens vidinį psichinį santykį su atliekama veika (jos faktinėmis aplinkybėmis) būtiną reikalingumo atveju. Parodomas kitoks požiūris į teisėtumo sąlygas, įtvirtinančias svarbesnio intereso principą. Atkreipiamas dėmesys į būtiną reikalingumo bei kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atribojimo problemas, pateikiamos jų sprendimo galimybės, papildomi Lietuvos baudžiamosios teisės teorijoje įvardinti atribojimo kriterijai (požymiai).

Hipotezė. Būtiną reikalingumo situacijoje yra nusikalstamos veikos sudėtis.

Pagrindinių sąvokų patikslinimas.

Baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė – aplinkybės, kurioms esant padaryti veiksmai, turintys nusikalstamos veikos požymių, nelaikomi nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu.⁴

Baudžiamasis įstatymas – pagrindinis baudžiamosios teisės šaltinis. Baudžiamosios teisės normos, kuriose formuojamos elgesio taisyklės, yra priimanamos, keičiamos ar naikinamos tik įstatymu.⁵

Baudžiamoji atsakomybė – tai teisinės pasekmės, baudžiamosios teisės normų taikymo rezultatas. Jos esmė – asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pasmerkimas valstybės vardu.⁶

Baudžiamosios teisės doktrina (mokslas) – tai žinių apie tokius išskirtinius visuomenės teisinius reiškinius kaip nusikalstama veika ir bausmė visuma.⁷

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: Bendroji dalis/sudarytojas J. Prapietis. - Vilnius: TIC, 2004. P. 180.

⁵ V. Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė: Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. - Vilnius: Justitia, 2006. P. 15.

⁶ Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 58.

⁷ Ten pat. P. 30.

Būtinasis reikalingumas – apibūdinamas kaip situacija, kai teisėtai padaroma žalos baudžiamojo įstatymo saugomiems interesams, siekiant pašalinti pavojų, gresiantį Lietuvos valstybės interesams, visuomenės interesams, to asmens ar kitų asmenų teisėms, jei toks pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir jeigu padaryta žala yra mažiau reikšminga negu išvengta.⁸

Nusikalstamos veikos požymiai – savybės, apibūdinančios veiką kaip nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą: veikos pavojingumas ir veikos priešingumas baudžiamajam įstatymui.⁹

Nusikalstamos veikos sudėtis – tai teisinė žmogaus poelgio priešingumo baudžiamajai teisei išraiška, modelis, sudarytas iš atitinkamų požymių, kurių nustatymas konkrečioje veikoje leidžia daryti išvadą, kad minėta veika yra nusikalstama.¹⁰

Teisinė prigimtis – būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, skiriamosios, esminės savybės, vieta baudžiamosios teisės sistemoje.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados. Pirmajame skyriuje yra du poskyriai: pirmasis – būtinojo reikalingumo principinės nuostatos. Jame analizuojamos būtinojo reikalingumo sampratos, pateikiamos Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje bei nagrinėjamų užsienio valstybių baudžiamojoje teisėje. Antrame poskyryje aptariama būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, savybė paneigti nusikalstamos veikos požymius asmens veikoje bei būtinojo reikalingumo ir nusikalstamos veikos sudėties santykis, nagrinėjamas vidinis psichinis asmens santykis su veika būtinojo reikalingumo atveju, atkreipiamas dėmesys į galimą Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymo normų konkurenciją. Antrame skyriuje, skirtame būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygoms, išskiriami du poskyriai: pirmame aptariamos bendros teisėtumo sąlygų nuostatos tiek Lietuvos baudžiamojoje teisėje, tiek nagrinėjamų užsienio valstybių baudžiamojoje teisėje, antrame poskyryje akcentuojamas teisėtumo sąlygos, įtvirtinančios svarbesnio intereso apsaugos principą, išskirtinumas, problematika, pateikiama alternatyva šiai teisėtumo sąlygai, pasiūlymai jos vertinimui. Paskutiniame trečiame darbo skyriuje nagrinėjama būtinojo reikalingumo ir kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių kolizijos tema. Pirmas trečio skyriaus poskyris skirtas būtinojo reikalingumo bei būtiniosios ginties atribojimui ginčytinose situacijose, antrame poskyryje papildomi baudžiamosios teisės doktrinoje pateikiami asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo ir būtinojo reikalingumo atribojimo požymiai. Trečiame poskyryje atkreipiamas dėmesys į

⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: Bendroji dalis/sudarytojas J. Prapiestis. - Vilnius: TIC, 2004. P. 180.

⁹ V. Piesliakas Lietuvos baudžiamoji teisė: Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. - Vilnius: Justitia, 2006. P. 114-115.

¹⁰ Ten pat. P. 175.

profesinių pareigų vykdymą bei jo išskyrimą kaip atskiros baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės.

I. BŪTINOJO REIKALINGUMO, KAIP BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ŠALINANČIOS APLINKYBĖS, TEISINĖ PRIGIMTIS

1.1. Būtiniojo reikalingumo principinės nuostatos.

Jurisdikcija yra kaip viena iš valstybės suvereniteto išraiškų, kai kompetentingos valstybės institucijos joms suteiktų įgaliojimų rėmuose teisiškai vertina faktus, taiko sankcijas ir sprendžia kitus teisės taikymo klausimus. Viena iš valstybės jurisdikcijos formų – baudžiamoji jurisdikcija, kuri neabejotinai susijusi su įgaliojimais leidžiant baudžiamuosius įstatymus, nagrinėjant baudžiamąsias bylas.¹¹ Taigi, kiekviena valstybė turi savąją baudžiamosios teisės sistemą, kurios savitumas priklauso nuo daugelio faktorių, egzistuojančių atskirose valstybėse.

Baudžiamosios teisės atskirų institutų samprata skiriasi ne tik skirtingose valstybėse, bet ir toje pačioje valstybėje skirtingais laikmečiais, taip pat skiriasi ir valstybės baudžiamosios teisės mokslininkų pozicijos vieno ar kito instituto atžvilgiu. Taigi, pateiksime ne tik skirtingų valstybių baudžiamosios teisės bei jos doktrinos pateikiamas būtiniojo reikalingumo instituto sampratas, bet ir vienos valstybės skirtingų mokslininkų pozicijas šio instituto atžvilgiu.

Būtiniojo reikalingumo institutas egzistuoja daugumos valstybių baudžiamajoje teisėje. Tačiau skirtingų valstybių baudžiamajoje teisėje šio instituto samprata nėra identiška, taip pat nėra ta pati ir šio instituto vieta atskirų valstybių baudžiamajoje teisėje. Atlikdami lyginamąją analizę kaip atskaitos tašką imsime Lietuvos baudžiamajoje teisėje vyraujančią aptariamo baudžiamosios teisės instituto sampratą. Žinoma, jokiu būdu neteigiame, kad Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės ir jos doktrinos pateikiama definicija tinkamiausia. Tiesiog pasirinkę pastarąją būtiniojo reikalingumo sampratą galėsime išryškinti kitų valstybių (atskirų autorių) pateikiamų būtiniojo reikalingumo sampratų skirtenybes, atrasime pranašumus, kuriais galbūt būtų tikslinga papildyti Lietuvos baudžiamosios teisės pateikiamą būtiniojo reikalingumo sampratą.

Lietuvoje mokslinių darbų, skirtų būtiniojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, temai yra nedaug. Šį baudžiamosios teisės institutą analizavo vos keletas mokslininkų. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – Lietuvos Respublikos BK) nenumato būtiniojo reikalingumo definicijos, tačiau nustato sąlygas, kada asmens elgesys gali būti pripažintas būtinuoju reikalingumu. Būtiniojo reikalingumo sampratą pateikia Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina. Lietuvos baudžiamajoje teisėje būtinasis reikalingumas pripažįstamas baudžiamąją atsakomybę šalinančia aplinkybe. Tačiau skirtingais laikmečiais būtiniojo reikalingumo priskyrimas atitinkamų aplinkybių grupei skyrėsi, nors būtiniojo reikalingumo sampratos branduolys išliko nepakitęs. XX amžiaus pirmos pusės Lietuvos baudžiamosios teisės teoretikas V. Stankevičius savo paskaitų cikle „Baudžiamoji teisė“ būtinąjį

¹¹ A. Nevera. Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2002. P. 11-12.

reikalingumą apibrėžia kaip situaciją, kai kyla asmens ir turto teisėms pavojus, kurio negalima pašalinti kitaip, kaip tik kėsinantis į kitų asmenų gerovę.¹² A. Klimka būtinąjį reikalingumą apibūdina kaip žalos padarymą kokiems nors teisės saugomiems interesams, siekiant išvengti gresiančios reikšmingesnės žalos asmeniui ar jo teisėms, jeigu tomis aplinkybėmis grėsmė negalėjo būti pašalinta kitomis priemonėmis.¹³ P. Kujalis teigia, kad būtinasis reikalingumas – tai visuomenei naudinga sąmoninga ir valinga asmens veika, formaliai atitinkanti baudžiamajame kodekse numatyto nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymius, tačiau padaryta žala siekiant pašalinti sau pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė.¹⁴ Šie autoriai būtinąjį reikalingumą priskiria aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę. Vadinasi, būtinąjo reikalingumo esmė jų darbuose traktuojama vienodai, t.y. būtinąjo reikalingumo situacija iškyla tada, kai ginant vieną įstatymo saugomą vertybę žala padaroma kitai įstatymo saugomai vertybei, tačiau pastebime, kad akcentuojamos būtinąjo reikalingumo teisėtumo sąlygos skiriasi. Pastebėtina, kad nors būtinasis reikalingumas autorių priskiriamas vienam ir tam pačiam institutui, tačiau jis įvardijamas skirtingai: neteisėtumo nykimo priežastys¹⁵, aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei¹⁶, baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės¹⁷. Sutinkame su P. Kujalio išsakyta nuomone¹⁸, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtinta sąvoka „baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“ aiškiausiai atspindi šio instituto turinį (prasme). Būtent šis analizuojamo instituto pavadinimas parodo, kad asmuo netraukiamas baudžiamajon atsakomybėn ir nepatiria jos turinį sudarančių teisinių pasekmių.

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes apibūdina kaip aplinkybes, kurioms esant padaryti veiksmai, turintys nusikalstamos veikos požymių, tačiau nelaikomi nusikalstamais.¹⁹ Tiksliau kalbant, aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, gali būti apibrėžta, kaip formaliai atitinkanti baudžiamajame kodekse numatytos nusikalstamos veikos požymius (t.y. atitinkančios objektyviuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius) sąmoninga, valinga asmens veika, kuri padaroma ypatingomis aplinkybėmis, pašalinančiomis jos pavojingumą visuomenei arba pavojingumą visuomenei ir priešingumą

¹² V. Stankevičius. Baudžiamoji teisė: paskaitos. - Kaunas, 1925 m. P. 37.

¹³ A. Klimka. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. - Vilnius, 1966. P. 20.

¹⁴ P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P.38.

¹⁵ V. Stankevičius. Baudžiamoji teisė: paskaitos. - Kaunas, 1925. P. 3.

¹⁶ A. Klimka. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. - Vilnius, 1966. P. 7.

¹⁷ P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 31.

¹⁸ Žr.: Ten pat. P. 29-32.

¹⁹ Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. - Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 221.

baudžiamajai teisei. Kartu pašalina baudžiamąją atsakomybę bei paverčia ją visuomenei naudinga arba baudžiamąja prasme neutralia.²⁰

Akcentuotina, kad Lietuvos baudžiamojoje teisėje lygiagrečiai egzistuoja du panašūs institutai: baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės ir atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Nors jie giminingi, tačiau jų negalima tapatinti, mat jie skiriasi esminiais požymiais, vienas iš šių požymių – atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra taikomas tik tada, kai yra pagrindas traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, o baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atveju asmuo net neturi pareigos būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn dėl to, kad pripažįstama, jog jis neįvykdė nusikaltimo.²¹ Būtent lyginant baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių institutą su atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutu galima išryškinti baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių instituto specifiką Lietuvos baudžiamojoje teisėje.

Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atveju laikoma (manoma), kad asmuo nėra įvykdęs nusikalstamos veikos, t.y. nėra pagrindo patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Baudžiamosios atsakomybės pašalinimui tereikia nustatyti, jog asmuo veikė aplinkybių, pašalinančių baudžiamąją atsakomybę, nuostatomis, papildomi reikalavimai nėra keliami. Šios aplinkybės susistemintos viename skyriuje Lietuvos Respublikos BK bendrojoje dalyje, jos yra visuomenei naudingos arba baudžiamąja prasme neutralios ir taikomos visuotinai (bet kokios nusikalstamos veikos, numatytos BK Specialiojoje dalyje, atžvilgiu bei be kitų apribojimų).²²

Lietuvos baudžiamojoje teisėje baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių įtvirtinimo forma priskiriama bendrajai sistemai, t.y. baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių klausimai reglamentuoti baudžiamojo įstatymo bendrojoje dalyje, ir jų taisyklės taikomos visiems baudžiamojo įstatymo specialioje dalyje suformuluotoms nusikalstamoms veikoms ar daugumai iš jų.²³ Tuo tarpu specialiosios sistemos atveju nėra pasirinktas baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių numatymo bendrojoje baudžiamojo įstatymo dalyje variantas. Šiuo atveju baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės yra susietos su atskiromis nusikalstamų veikų kategorijomis ir nėra taikomos visuotinai. Specialioji sistema egzistuoja bendrosios teisės tradicijos šalyse.

Vadinasi, Lietuvos baudžiamoji teisė baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes (taigi, ir būtinaįjį reikalingumą) įtvirtina baudžiamojo įstatymo bendrojoje dalyje ir esant atitinkamoms aplinkybėms, įrodančioms vieną iš baudžiamąją atsakomybę šalinančių

²⁰ P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 32.

²¹ Ten pat. P. 33-34.

²² Ten pat.

²³ Žr.: V. Pavilionis ir R. Merkevičius. Būtinoji gintis. - Vilnius: Justitia. 1999 P. 36. Pastaba: nors autoriai kalba apie būtinają gintį, tačiau įvertinus baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių įtvirtinimą Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, galima daryti prielaidą, jog autorių minima bendroji būtiniosios ginties įtvirtinimo sistema gali būti taikoma visoms baudžiamąją atsakomybę šalinančioms aplinkybėms.

aplinkybių, asmuo netraukiamas baudžiamojon atsakomybén už bet kurią iš Specialiojoje dalyje numatytų nusikalstamų veikų.

Tuo tarpu anglosaksų bendrojoje teisėje įtvirtinta ir specialioji, ir bendroji baudžiamąją atsakomybę šalinančių (gynybos – defence) aplinkybių instituto sistema, t.y. dalis šių aplinkybių yra specifinės, t.y. jos yra susietos su atskiromis nusikalstamomis veikomis ir negali būti taikomos kitoms nusikalstamoms veikoms (pvz., provokacijos kaip gynybos pateikimas galimas tik nužudymo atveju), kita dalis – bendros, kurios gali būti naudojamos skirtingoms nusikalstamoms veikoms pateisinti.²⁴ Taip pat akcentuotina, jog bendrojoje teisėje išskiriama visiška ir dalinė gynyba. Šio išskyrimo kriterijus – teisinės pasekmės. Visiškos gynybos atveju asmuo išteisinamas, o dalinės – nuteisiamas už lengvesnę nusikalstamą veiką.²⁵ Būtent šis visiškos gynybos institutas yra artimas kontinentinės teisės baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių institutui. Tačiau negalima teigti, jog kontinentinės teisės tradicijos valstybių baudžiamoji teisė šias aplinkybes traktuoja vienodai.

Anglosaksų (angliškoji) bendrojoje teisėje būtinojo reikalingumo (necessity) esmė traktuojama panašiai, kaip ir kontinentinės teisės tradicijos valstybių teisėje, t.y. būtinas reikalingumas iškyla tokiose situacijose, kai kaltininkas susiduria su pasirinkimu padaryti žalos ar leisti sau ar kitiems nukentėti.²⁶ Anglo-amerikiečių šiuolaikinė baudžiamoji teisė būtinąjį reikalingumą įvardija kaip situaciją, kai asmuo turi rinktis tarp dviejų blogybių: pažeisti įstatymą ir pašalinti gresiantį pavojų ar paklusti įstatymui ir pasiduoti grėsmei. Būtinojo reikalingumo situacija skiriasi nuo anglosaksų baudžiamojoje teisėje įtvirtintos prievartos (duress) gynybos priemonės tuo, kad būtinojo reikalingumo atveju asmuo nėra priverstas įvykdyti nusikalstamą veiką, jis renkasi vieną variantą iš dviejų. Ši būtinojo reikalingumo koncepcija buvo pavadinta „Pasirinkimu iš dviejų blogybių“.²⁷ Anglijos bendroji teisė ilgai nepripažino būtinojo reikalingumo kaip bendros gynybos, kurią galėtų taikyti kaltinamasis įvairiais atvejais. Dar ir dabar tarp anglosaksų baudžiamosios teisės mokslininkų vyksta diskusijos šiuo klausimu. Tačiau teisminė praktika atsisakė kardinalaus būtinojo reikalingumo kaip bendros gynybos neigimo ir XXI amžiaus pradžioje įvardijo reikalavimus (teisėtumo sąlygas), kada asmuo galėtų remtis būtinuoju reikalingumu kaip savo padarytos nusikalstamos veikos pateisinimu.²⁸ Veika, įvykdyta būtinuoju reikalingumu situacijoje, nėra nusikalstama. Būtinas reikalingumas ir dauguma kitų aplinkybių, kurios mūsų baudžiamojoje teisėje susistemintos kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, Anglijos bendrojoje teisėje ne tik nėra apibrėžtos tam tikra sistema, bet ir yra traktuojamos kaip aplinkybės, atleidžiančios nuo baudžiamosios atsakomybės.²⁹

²⁴ C. Elliot, R. Quinn. Criminal Law. Fifth edition. England: Pearson Education Limited, 2004. P. 255.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Ten pat. P. 298.

²⁷ T. H. Hawkins. Necessity as a Statutory Defense in Texas: A Comparison with Other States//American Journal Of Criminal Law. Vol. 3, Nr. 3, Winter 1975. P. 234.

²⁸ Ten pat. P. 299.

²⁹ Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998. С. 132, 138; Уголовное право зарубежных государств: общая часть./Под ред Козочкина И. Д. – Москва: Омега-Л,

Kalbant apie kontinentinės teisės tradicijos valstybių baudžiamojoje teisėje numatytą būtinojo reikalingumo institutą, nagrinėsime dviejų Europos valstybių – Prancūzijos ir Vokietijos baudžiamosios teisės bei jos doktrinos pozicijas šio instituto atžvilgiu. Šių valstybių pasirinkimą galima grįsti tuo, jog užsienio valstybių baudžiamosios teisės disciplina kontinentinės teisės baudžiamosios teisės sistemoje išskiria jos šakas: Vokietijos, Prancūzijos bei Skandinavijos baudžiamosios teisės atmainas³⁰, taigi šių valstybių baudžiamosios teisės sistemos yra išskirtinės, įtakojusios kitų Europos valstybių baudžiamąją teisę.

Paralelę tarp anglosaksiškos ir prancūziškosios būtinojo reikalingumo sampratos galima atrasti, nes abiem atvejais, esant būtinojo reikalingumo situacijai, kaltininkas atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės.³¹ Visgi pastebime, kad literatūroje, aprašančioje kitų valstybių baudžiamąją teisę, rusų kalba Prancūzijos baudžiamojoje teisėje numatytas būtinas reikalingumas vadinamas aplinkybe, atleidžiančia nuo baudžiamosios atsakomybės, tačiau ši aplinkybė numatyta Prancūzijos baudžiamojo kodekso skyriuje, pavadintame „Baudžiamosios atsakomybės nekilimo pagrindai“, be to, Prancūzijos baudžiamojo kodekso 122-7 straipsnis, įtvirtinantis būtinąjį reikalingumą skelbia, kad būtinojo reikalingumo atveju asmuo netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn³². Taigi sunku sutikti su šia rusų mokslininkų išsakyta pozicija. Į skyrių „Baudžiamosios atsakomybės nekilimo pagrindai“ sutalpintos ir aplinkybės, pašalinančios veikos nusikalstamumą (būtinoji gintis, būtinas reikalingumas), ir atvejai, kai baudžiamoji atsakomybė negalinti kilti dėl kaltininko nepilnametystės ar nepakaltinamumo,³³ t.y. aplinkybės, dėl kurių iš asmens negalima reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio. Įdomu tai, kad iki pat naujojo Prancūzijos baudžiamojo kodekso (1992 m.) priėmimo, būtinojo reikalingumo institutas nebuvo įtvirtintas įstatymiškai, teismai buvo priversti remtis baudžiamosios teisės norma, įtvirtinančia privertimą (prievartos) elgtis nusikalstamai. Teisminė praktika sukūrė būtinojo reikalingumo koncepciją ir pripažino būtinąjį reikalingumą aplinkybe, atleidžiančia nuo baudžiamosios atsakomybės. Būtent teisminė praktika nustatė ir būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas.³⁴ Taigi, įstatyminis būtinojo reikalingumo įtvirtinimas buvo teisminės praktikos sukurtos koncepcijos reglamentavimas baudžiamajame įstatyme.

2003. C. 51.

³⁰ Bendra užsienio valstybių baudžiamosios teisės charakteristika ir naujausios baudžiamosios teisės vystymosi tendencijos. A. Nevera.

http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/naudziamosios_teises_katedra/paskaitos/bendra_charakteristika.doc (2007-05-03).

³¹ Уголовное право зарубежных государств: общая часть./Под ред Козочкина И. Д. – Москва: Омега-Л, 2003. С. 323; Н. Е. Крылова, А. В. Серебrenникова. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998. С. 134.

³² France Penal Code. www.legifrance.gouv.fr/ <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33&r=3628> (2007-07-10).

³³ Уголовное право зарубежных государств: общая часть./Под ред Козочкина И. Д. – Москва: Омега-Л, 2003. С. 315.

³⁴ Уголовное право зарубежных государств: общая часть./Под ред Козочкина И. Д. – Москва: Омега-Л, 2003. С. 323.

Vokietijos baudžiamosios teisės būtinojo reikalingumo instituto specifika ta, kad numatomos dvi būtinojo reikalingumo formos: 1. būtinasis reikalingumas, pašalinantis veikos priešingumą teisei (neteisėtumą) – pateisinamas būtinasis reikalingumas ir 2. būtinasis reikalingumas, pašalinantis ar sušvelninantis kaltę. Toks būtinojo reikalingumo skirstymas įmanomas Vokietijos baudžiamojoje teisėje dėl jos specifiškumo: baudžiamajai atsakomybei kilti būtini trys pagrindai, o ne vien visa nusikalstamos veikos sudėtis. Tačiau abiem atvejais būtinojo reikalingumo esmė išlieka ta pati – tai padėtis, kai esamą pavojų teisės saugomiems gėriams galima pašalinti tik padarant žalos kitam saugomam gėriui.³⁵ Atskiriant šias formas reiktų akcentuoti, jog pateisinamo būtinojo reikalingumo atveju, asmuo padaro veiką, kuri turi nusikalstamos veikos požymių (atitinka nusikalstamos veikos sudėtį), tačiau jo veikos prieštarumas išnyksta, nes jis veikia teisėto būtinojo reikalingumo sąlygomis (esant baudžiamąją atsakomybę šalinančiai aplinkybei).³⁶ Būtinojo reikalingumo, pašalinančio kaltę atveju, asmens elgesys nepripažįstamas teisėtu (neišnyksta priešingumas teisei), bet panaikinama kaltė.³⁷ J. Wessels būtinąjį reikalingumą, numatytą Vokietijos Federacijos baudžiamojo kodekso 35 straipsnyje, įvardija kaip kaltę paneigiantį būtinąjį reikalingumą ir jį priskiria prie kaltę paneigiančių pagrindų (atskirdamas nuo kaltę pašalinančių pagrindų). Pasak autoriaus, kaltę paneigiantys pagrindai tiek sumažina veikos neteisėtumo ir kaltės turinį, kad nėra pasiekama žemiausia patraukimo baudžiamojon atsakomybėn riba, ir atsižvelgdamas į ypatingus motyvus, atsisako pareikšti kaltinimą. Šie pagrindai turi neteisėtumą ir kaltę švelninantį poveikį. Kaip minėta, kaltininko veika esant atleistino būtinojo reikalingumo situacijai yra priešinga teisei, taigi prieš šį asmens veiksma gali būti naudojama būtinoji gintis, jeigu ji yra reikalinga, tuo tarpu pateisinamojo būtinojo reikalingumo atveju prieš veikiantį asmenį negalima naudotis būtinąja gintimi, nes asmuo veikia teisėtai.³⁸

Taip pat būtina paminėti, jog šios formos taikomos skirtingose situacijose, esant skirtingiems pagrindams (jas apibūdina skirtingos teisėtumo sąlygos). Būtinojo reikalingumo, pašalinančio kaltę, norma, lyginant su pateisinamo būtinojo reikalingumo norma, numato mažesnius reikalavimus, kurie turi būti patenkinti siekiant pritaikyti atleistiną būtinąjį reikalingumą. Pateisinamo reikalingumo norma gali būti pritaikoma tik tokiu atveju, kai kitaip nepašalinamas pavojus gresia teisinėm vertybėms (neapibrėžtas teisinių gėrių ratas) ir asmuo, siekdamas nukreipti pavojų, padaro žalą kitam teisėtam gėriui, tačiau ginamas interesas šiuo atveju privalo ženkliai viršyti pažeistąjį. Jeigu konkreti situacija atitinka pateisinamo būtinojo reikalingumo normoje išsakytus reikalavimus (teisėtumo sąlygas), pripažįstama, kad asmuo veikė teisėtai. Kaip minėta, atleistinas būtinasis reikalingumas numato kiek mažesnius

³⁵ Ten pat. P. 392.

³⁶ J. Wessels. Baudžiamoji teisė: baudžiamoji veika ir jos struktūra: bendroji dalis. - Vilnius, 2003;

³⁷ Žr.: А. Э. Жалинский. Современное немецкое уголовное право. – Москва: Проспект, 2006. С. 202-203, 230-231, 181-182.

³⁸ J. Wessels Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra. - Vilnius, 2003. P. 136-137.

reikalavimus, nėra reikalaujama, kad ginamasis interesas ženkliai viršytų pažeistąjį, tačiau šio būtinojo reikalingumo taikymas negali būti suprantamas kaip galimybė išvengti baudžiamosios atsakomybės visais atvejais, kai negali būti pritaikyta pateisinamo būtinojo reikalingumo norma. Atleistino būtinojo reikalingumo taikymas susiaurinamas kitais reikalavimais (teisėtumo sąlygomis): numatytas baigtinis sąrašas teisėtų gėrių ir asmenų, kuriems iškilusį pavojų galima šalinti pažeidžiant kitą teisėtą gėrį, taip pat asmuo negali būti sukėlęs būtinojo reikalingumo situacijos. Jei šios sąlygos patenkintos, manoma, kad asmuo veikė nekaltai.

Apibendrinant galima teigti, kad būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, esmė apžvelgtose valstybėse traktuojama panašiai: tai gresiančio pavojaus vienai teisei vertybei išvengimas, padarant žalą kitai teisės saugomai vertybei. Būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, išskirtinumas – šiuo atveju asmeniui baudžiamoji atsakomybė nekyla.

1.2. Būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės šalinančios baudžiamąją atsakomybę, santykis su nusikalstamos veikos požymiais bei nusikalstamos veikos sudėtimi.

1.2.1. Būtinasis reikalingumas ir nusikalstamos veikos požymiai.

Europoje išskiriamos dvi požymių, apibrėžiančių nusikalstamą veiką, atmainos: dviejų požymių apibrėžimai ir trijų požymių apibrėžimai. Lietuvos baudžiamojoje teisėje vyraujantis yra dviejų požymių apibrėžimas, t.y. nusikalstama veika nurodoma kaip pavojinga viešpataujančių vertybių sistemai bei priešinga baudžiamajai teisei (aprašyta baudžiamajame įstatyme) veika, laikant, kad priešingumas baudžiamajai teisei ir nusikalstamos veikos sudėtis, arba priešingumas baudžiamajai teisei ir kaltė, yra iš esmės analogiški dalykai. Tuo tarpu Vakarų Europoje vyrauja trijų požymių apibrėžimas, kai išskiriami trys būtini nusikalstamos veikos požymiai: veikos priešingumas baudžiamajam įstatymui, veika atitinka tam tikros nusikalstamos veikos sudėtį ir veika padaryta kaltai.³⁹ Taigi, jei veika atitinka nusikalstamos veikos požymius, kaltininkas gali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, tačiau jei padarytoji veika neatitinka nors vieno nusikalstamos veikos požymio, asmuo negali būti persekiojamas ir baudžiamas.

Lietuvos ir Rusijos baudžiamosios teisės literatūroje (kur vadovaujamosi dviejų požymių nusikalstamos veikos apibrėžimu) nusikalstamos veikos neteisėtumas suvokiamas kaip baudžiamojo įstatymo draudimas, kurį sudaro šios dvi sąlygos: veikos požymiai turi atitikti baudžiamajame įstatyme numatytus nusikalstamos veikos sudėties požymius bei darant veiką, atitinkančią baudžiamajame įstatyme aprašytos nusikalstamos veikos sudėtį, neturi būti

³⁹ V. Piesliakas. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. - Vilnius, 1996. P. 10.

aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę.⁴⁰ Nustačius, kad darant veiką, atitinkančią nusikalstamos veikos sudėties požymius, aprašytus baudžiamajame įstatyme, buvo baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių, padaryta veika negali būti laikoma nusikalstama. V. Stankevičius baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes įvardijo kaip veikos neteisėtumo nykimo priežastis. Kiekviena veika turi būti neteisėta, norint ją pripažinti nusikalstama veika, nėra neteisėtumo – nėra nusikalstamos veikos.⁴¹

Be formalaus nusikalstamos veikos požymio – jos neteisėtumo, išskiriamas dar vienas – materialus veikos požymis – jos pavojingumas atitinkamai vertybių sistemai. Abu šie požymiai svarbūs: jei nėra bent vieno iš šio požymio, nėra nusikalstamos veikos.⁴² Kaip buvo minėta, esant aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę, veika neturi vieno iš nusikalstamos veikos požymių – neteisėtumo – ir negali būti pripažinta nusikalstama veika. Kyla klausimas, ar baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atveju veika išlieka pavojinga, ar šios aplinkybės šalina ir veikos pavojingumą. A. Klimka akcentuoja, kad visuomenei nepavojinga veika negali sudaryti nusikalstamos veikos sudėties, negali būti pripažinta nusikalstama veika. Šis autorius išskiria veikos pavojingumo (materialųjį) požymį kaip veikos nusikalstamumo pagrindą. Teigiama, kad veika, padaryta esant aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę, yra nepavojinga visuomenei dėl to, kad aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, pakeičia veikos socialinį turinį – padaro šią veiką socialiai naudinga ar baudžiamąją prasme neutralia. Socialiai naudinga ar baudžiamąją prasme neutrali veika negali lemti baudžiamosios atsakomybės kilimo, nes tokia veika nedaro žalos baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms bei nekelia joms realaus pavojaus.⁴³ Taigi, baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės pašalina abu nusikalstamos veikos požymius dviejų požymių nusikalstamos veikos apibrėžimo atveju, t.y. baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių buvimas pašalina veikos nusikalstamumą, o veikos, patenkančios į baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sferą, socialinio turinio ypatybės lemia šios veikos pavojingumo nykimą.

Valstybėse, kuriose vyrauja trijų požymių nusikalstamos veikos apibrėžimas, priešingumo baudžiamajai teisei požymis atskiriamas nuo požymio, skelbiančio, kad veika turi atitikti tam tikros nusikalstamos veikos sudėties elementus, bei nuo požymio, kad veika padaroma kaltai. Šiuo atveju veikos pavojingumo požymis nėra įtraukiamas į nusikalstamos veikos apibrėžimą.

Valstybėse (pvz. Vokietijoje), kuriose vyrauja trijų požymių nusikalstamos veikos apibrėžimas, baudžiamajai atsakomybei kilti būtini trys pagrindai: padaryta veika turi atitikti

⁴⁰ S. Bikelis. Nusikalstamos veikos neteisėtumo suvokimo samprata ir jo baudžiamoji teisinė reikšmė// Jurisprudencija. 2006, Nr. 7(85). P. 59.

⁴¹ V. Stankevičius. Baudžiamoji teisė: paskaitos. – Kaunas, 1925 m. P. 8.

⁴² V. Piesliakas. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. - Vilnius, 1996. P. 20.

⁴³ Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 18-20.

baudžiamajame įstatyme numatyta nusikalstamos veikos apibrėžimą (sudėti), veika turi būti neteisėta, turi būti nustatytas veikėjo kaltumas.⁴⁴

Lietuvos baudžiamosios teisės instituto baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atitikmuo Vokietijos baudžiamojoje teisėje yra veikos neteisėtumą šalinančios aplinkybės. Atitinkamai į neteisėtumą šalinančių aplinkybių grupę įeina būtinasis reikalingumas, pašalinantis neteisėtumą (priešingumą teisei), pripažįstamas teisėta veika.⁴⁵ Tačiau baudžiamąją atsakomybę pašalinančios aplinkybės (taip pat ir būtinasis reikalingumas) nepašalina nusikalstamos veikos sudėties buvimo. Tuo tarpu Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje išsakoma nuomonė, jog būtinojo reikalingumo (baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių) atveju nėra nusikalstamos veikos sudėties. Apie šią temą – kiek vėliau. Kaip buvo minėta, trijų požymių nusikalstamos veikos apibrėžimo atveju, siekiant patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, būtina patenkinti visas tris sąlygas: veika turi būti neteisėta, kalta, atitikti baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos požymius. Nors vieno iš požymių nebuvimas, baudžiamąją atsakomybę daro negalimą.

Prancūzijos baudžiamosios teisės doktrina įvardija keturis nusikalstamos veikos požymius: materialus (veikimas ar neveikimas); įstatyminis (numatymas baudžiamajame įstatyme); psichologinis (pakaltinamumas bei kaltė); nepateisinamumo požymis. Pastarąjį požymį galime aiškinti kaip nebuvimą priežasčių, dėl kurių asmens veika gali būti pateisinama, dėl kurių asmuo gali būti išteisinamas.⁴⁶ Kaip matome, pateisinamumo (išteisinimo) priemonės (būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas) yra įtraukiamos į nusikalstamos veikos apibrėžimą kaip vienas iš nusikalstamos veikos požymių. Žinoma, prancūzų baudžiamosios teisės teoretikai ginčijasi (diskutuoja), kuris iš įvardintų požymių ar jų derinių (materialusis, įstatyminis, psichologinis) turėtų būti laikomi esminiais, taip nėra apsispręsta dėl vieningo nusikalstamos veikos apibrėžimo, praktiškai kiekvienas mokslininkas akcentuoja savąjį.

Reziumuojant galima daryti išvadą, kad tiek dviejų, tiek trijų požymių nusikalstamos veikos apibrėžimų atvejais, baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, panaikina atitinkamus nusikalstamos veikos požymius, taip sukurdamas situaciją, kai veiką įvykdžiusiam asmeniui baudžiamoji atsakomybė negalima.

1.2.2. Būtinasis reikalingumas ir nusikalstamos veikos sudėties požymiai.

Nusikalstamos veikos sudėtis daugelyje valstybių (Lietuvoje, Rusijoje, anglosaksų teisinėje sistemoje) yra baudžiamosios atsakomybės atsiradimo pagrindas. Nusikalstamos veikos kaip baudžiamosios atsakomybės pagrindo principas įtvirtintas Lietuvos baudžiamojo kodekso 2

⁴⁴ A. Nevera. Paskaitos: Vokietijos baudžiamoji teisė ir procesas.

http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/naudziamosios_teises_katedra/paskaitos/vokietijos_bt.doc (2007-05-07).

⁴⁵ Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998. С. 135.

⁴⁶ Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998. С. 69.

straipsnio 4 dalyje, numatant, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Taigi, tik asmens veikoje nustačius nusikalstamos veikos sudėtį, ši veika gali būti pavadinta nusikalstama.

Nusikalstamos veikos sudėtis – tai pavojingos veikos priešingumo baudžiamajai teisei juridinė išraiška.⁴⁷ Tiksliau, priešinga baudžiamajai teisei veika aprašoma baudžiamajame įstatyme būtent pasitelkus nusikalstamos veikos sudėties požymius.

George P. Fletcher pastebi, kad pasaulio teisinių sistemų analizė leidžia išskirti tris skirtingus (esminius) nusikalstamos veikos struktūros modelius: dvinarį (anglosaksų bendrinės teisės), trinarį (Vokietijos) bei keturnarį (Sovietinės baudžiamosios teisės reliktas). Autorius akcentuoja, kad dvinarė bei keturnarė nusikalstamos veikos struktūros gynybos priemonės (baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes) palieka už nusikalstamos veikos struktūros ribų, taip nepalieka vietos vieningai vidinės pusės bei išorinės elgesio pusės koncepcijai. Tuo tarpu trinarė vokiečių teisės pateikiama nusikalstamos veikos struktūra apima gynybos priemonės (baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes).⁴⁸

Taigi, kai kuriose valstybėse – trinarės nusikalstamos struktūros šalyse (Vokietijoje) - neužtenka tik nusikalstamos veikos sudėties baudžiamajai atsakomybei kilti. Nusikalstamos veikos sudėtis – tik vienas, nors ir būtinas, iš baudžiamosios atsakomybės kilimo pagrindų.⁴⁹ Kaip akcentuota aukščiau, baudžiamajai atsakomybei kilti būtini visi trys nusikalstamos veikos požymiai (neteisėtumas, kaltumas, nusikalstamos veikos sudėties atitikimas), nesant bent vieno – baudžiamoji atsakomybė negalima. Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės pašalina vieną iš šių požymių – veikos neteisėtumą arba kaltumą. Taigi, nusikalstamos veikos sudėties atitikimas nėra pašalinamas. Ši vokiečių baudžiamosios teisės koncepcija yra priešinga Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinos pozicijai, jog baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atveju nusikalstamos veikos sudėtis negalima.

A. Klimka, išryškindamas nusikalstamos veikos pavojingumo požymį, teigia, kad veika, kuri nėra pavojinga, nesudaro nusikalstamos veikos sudėties.⁵⁰ Būtinasis reikalingumas neužtraukia baudžiamosios atsakomybės, nes būtinojo reikalingumo sąlygomis nebūna nusikalstamos veikos sudėties.⁵¹ Šią A. Klimkos išsakytą mintį išplečia P. Kujalis daktaro disertacijoje „Būtinasis reikalingumas, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė“ aiškindamas, kad padaryta veika būtinojo reikalingumo atveju formaliai atitinka baudžiamajame įstatyme įtvirtintą nusikalstamą veiką, t.y. nusikalstamos veikos (sudėties) objektyviusius

⁴⁷ V. Piesliakas. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. - Vilnius, 1996. p. 32.

⁴⁸ George P. Fletcher. Criminal Theory in the Twentieth Century [http://www.bepress.com/tl/default/vol2/iss1/art9/\(06-11-20\)](http://www.bepress.com/tl/default/vol2/iss1/art9/(06-11-20)).

⁴⁹ А. Э. Жалинский. Современное немецкое уголовное право. – Москва: Проспект, 2006. С.135-136.

⁵⁰ A. Klimka. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. – Vilnius, 1966. P. 3.

⁵¹ Ten pat. P. 22.

požymius. Padarytoji veika išoriškai panaši į nusikalstamą veiką.⁵² Jei būtinojo reikalingumo atveju padarytoji veika formaliai atitinka nusikalstamos veikos požymius, tai kas lemia nusikalstamos veikos sudėties nebuvimą. Nors ir veika atitinka objektyviuosius nusikalstamos veikos (sudėties) požymius, tačiau vidinis psichinis santykis su jais (nusikalstamos veikos sudėties objektyviaisiais požymiais) neatitinka kaltės formų, numatytų 2000 m. Lietuvos Respublikos BK.⁵³ P. Kujalis šio neatitikimo nenagrinėja, taigi, pamėginsime atskleisti šį būtinojo reikalingumo instituto aspektą kiek išsamiau.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato dvi kaltės formas: tyčią ir neatsargumą. Šios formos skirstomos į rūšis: tyčia – į tiesioginę ir netiesioginę, neatsargumas – į nusikalstamą pasitikėjimą ir nusikalstamą nerūpestingumą. Būtinasis reikalingumas – sąmoninga ir valinga veika⁵⁴, atitinkamai Lietuvos baudžiamosios teisės teorija išskiria intelektualinį ir valinį kaltės momentus.⁵⁵ Remiantis šiais pagrindinio subjektyvaus požymio momentais mėginsime atskleisti asmens vidinį psichinį santykį su objektyviaisiais veikos požymiais būtinojo reikalingumo situacijoje.

Būtinojo reikalingumo atveju asmuo sąmoningai ir valingai pažeidžia kitą teisėtą interesą, siekdamas apsaugoti atitinkamą teisinį gėrį, taip padarydamas veiką, išoriškai atitinkančią nusikalstamą veiką. Tai galime teigti, jog neatsargios kaltės rūšies – nusikalstamo nerūpestingumo - šiuo atveju nėra, kadangi dėl nusikalstamo nerūpestingumo asmuo nesuvokia daromos veikos nei pavojingo, nei rizikingo pobūdžio, nusikalstamo rūpestingumo valinis momentas pasireiškia nenoru kiliančių (kilusių) padarinių.⁵⁶ Lietuvos Respublikos BK nustatyta, kad asmuo nusikalstamą veiką padaro tiesiogine tyčia, kai suvokia pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį (intelektualinis momentas) ir nori taip veikti (valinis momentas). Materialių sudėčių atveju dar išskiriamas numatymo, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti BK numatyti padariniai, požymis (taip pat intelektualinis momentas). Netiesioginės tyčios, kaip ir tiesioginės, intelektualinis momentas įvardijamas nuostata: suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį, numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti Lietuvos Respublikos BK numatyti padariniai. Netiesioginės tyčios išskirtinumas – ji galima tik materialiose sudėtyse ir asmuo nenori padarinių atsiradimo, bet sąmoningai leidžia jiems atsirasti (valinis momentas). Taigi, tiesioginė tyčia nuo netiesioginės skiriasi tik valiniu momentu.

Tyčios intelektualinis momentas įstatymiškai įtvirtintas formuluote: „suprato nusikalstamos veikos pavojingą pobūdį“. Šį supratimą parodo dviejų grupių veiksniai: nusikalstamos veikos objektyviųjų požymių suvokimas bei daromos veikos socialinės reikšmės

⁵² Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 60.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Ten pat. P. 38.

⁵⁵ V. Piesliakas. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. - Vilnius, 1996. P. 125- 128.

⁵⁶ V. Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga: baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. – Vilnius, 2006. P. 391-392.

supratimas.⁵⁷ „[...] įrodinėjant tyčią pakanka nustatyti, kad kaltininkas suvokė aplinkybes, kurioms esant baudžiamasis įstatymas nusikalstamą veiką vertina kaip pavojingą.“⁵⁸ Būtina nusikalstamos veikos pavojingumo suvokimo prielaida yra faktinių nusikalstamos veikos aplinkybių suvokimas: objektyvių nusikalstamos veikos požymių (jų fizinių savybių) bei jų socialinio turinio suvokimas. Socialinis turinys turi du aspektus: formalųjį ir materialųjį, nors vieno iš jų suvokimas rodo, kad asmuo suvokia socialinį turinį. Materialus – tai apibūdina faktinės aplinkybės visuomeninę reikšmę, formalusis – teisės normų jai suteikiamą reikšmę. Būtina pažymėti, jog nesuvokiant nusikalstamos veikos pavojingumo – tyčios buvimas negali būti konstatuotas.⁵⁹ Taigi būtinojo reikalingumo situacijoje asmuo suvokia, kad jis realizuoja nusikalstamos veikos objektyviuosius požymius (gindamas vieną teisinį gėrį, pažeidžia kitą įstatymo saugomą vertybę), tačiau atsižvelgiant į socialinę veikos reikšmę, veika padaryta būtinojo reikalingumo situacijoje visuomenės vertinama kaip socialiai naudinga, vadinasi, asmuo supranta, kad jo veika nėra pavojinga visuomenei jos socialinio turinio prasme. Tuo tarpu tyčinės kaltės atveju, asmuo suvokia, kad jis daro veiką, kuri yra socialiai žalinga.

P. Kujalis teigia, kad būtinojo reikalingumo situacijoje asmens valia nėra nukreipta į žalos padarymą pažeidžiamam teisiniam gėriui, t.y. asmens valia yra nukreipiama kita linkme, o ne siekiu tik pažeisti teisinį gėrį – „auką“: „[...] pardavėjos valia nukreipta ne į turtinės žalos padarymą kiosko savininkui, o į savo sveikatos išsaugojimą“.⁶⁰ Tačiau galima būtų pateikti kitą poziciją šiuo klausimu. Valinis tyčios momentas pabrėžia veikos (formalios nusikalstamos veikos sudėties atveju) ir padarinių (materialios nusikalstamos veikos sudėties atveju) norėjimą (siekimą). Asmuo pavojingų padarinių (veikos) gali norėti ir todėl, kad tie padariniai (veika) yra būtina sąlyga pasiekti tikslą.⁶¹ Asmuo, siekdamas pašalinti kilusį pavojų vienam teisiniam gėriui (asmens veikimo tikslas), pažeidžia kitą teisinį gėrį to norėdamas, t.y. žalos padarymas pažeidžiamam gėriui yra tarpinis tikslas, kuris taip pat yra siekiamas. Iš to seka, kad būtinojo reikalingumo situacijoje asmens valinis momentas atitinka tyčios valinį momentą, jo neiškreipia.

Taigi, vien tik intelektualinis tyčios momentas (nusikalstamos veikos pavojingumo suvokimas) būtinojo reikalingumo atveju pagal Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės doktriną nėra tinkamas tyčios turiniui, t.y. viena iš intelektualinio tyčios momentą sudarančių aplinkybių (asmuo suvokia, kad jo veikos socialinis turinys yra tinkamas – naudingas visuomenei).

Visgi, S. Bikelis pastebi teorinių ir praktinių problemų LR BK 15 straipsnio, apibrėžiančio tyčinę kaltės formą, formuluotėje. Apibrėždamas tyčios intelektualinį momentą

⁵⁷ Ten pat. P. 132.

⁵⁸ S. Bikelis. Nusikalstamos veikos pavojingo pobūdžio suvokimas tyčioje//Jurisprudencija. 2004, Nr. 60 (45). P. 64.

⁵⁹ Žr.: Ten pat. 63-73.

⁶⁰ P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 61.

⁶¹ V. Piesliakas. Lietuvos baudžiamoji teisė: pirmoji knyga: baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. – Vilnius, 2006. P. 353-354.

kaip suvokimą, kad daroma nusikalstama veika yra pavojingo pobūdžio, įstatymų leidėjas į tyčios turinį įtraukia ir nusikalstamos veikos neteisėtumo suvokimą (įstatymo draudimo suvokimą). Tokiu būdu pažeidžiamas nusikalstamos veikos pavojingumo (neteisėtumo) bei tyčios santykis kaip visumos ir dalies. Taigi, tyčios sąlyga neturėtų būti nusikalstamos veikos pavojingumo (neteisėtumo) suvokimas, jos intelektualinis momentas turėtų apsiriboti tik nusikalstamos veikos objektyvių požymių suvokimu, o visos nusikalstamos veikos kaltininko vertinimas, kaip pavojingos arba neteisėtos, turėtų būti laikomas savarankiška baudžiamosios atsakomybės sąlyga. Tinkama logine seka sudarytas teiginys turėtų numatyti, kad veika yra pavojinga, jei ji padaryta tyčia ir yra kiti įstatyme įtvirtinti jos požymiai, ir nėra baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių.⁶²

Būtent tokia pozicija, kad įstatymo draudimas (nusikalstamos veikos neteisėtumas) nepriklauso nusikalstamos veikos sudėties turiniui, numatyta Vokietijos baudžiamojoje teisėje. Vokietijos baudžiamoji teisė tyčią (kaip nusikalstamos veikos sudėties dalį) supranta kaip asmens suvokimą, kad jo atliekama veika atitinka nusikalstamos veikos sudėties objektyvius požymius (faktines aplinkybes), numatytus įstatyme ir nori taip veikti, arba nenori, bet leidžia tam įvykti. Tuo tarpu neteisėtumo suvokimas nėra įtraukiamas į tyčios supratimą, mat pagal vokiečių baudžiamosios teisės doktriną – jis yra savarankiškas kaltės (kaltumo) elementas.⁶³ Taigi pagal Vokietijos baudžiamąją teisę, būtinojo reikalingumo atveju, nusikalstamos veikos sudėtis yra visa (objektyvieji požymiai ir subjektyvieji požymiai), o pašalinamas tikrai veikos neteisėtumas arba kaltumas.

Veikos neteisėtumas apibūdinamas kaip teisėtvarakai prieštaraujanti veika, t.y. veika, atitinkanti įstatyme įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėties požymius arba bendros tvarkos pažeidimas.⁶⁴ Kitaip šis nusikalstamos veikos elementas dar apibūdinamas kaip aplinkybių, panaikinančių priešingumą teisei, nebuvimas. Pagal viešpataujančią nuomonę, priešingumas teisei yra veika, jau patikrinta ar atitinka veikos sudėtį.⁶⁵ Vadinasi, veikos priešingumą teisei parodo įvykdymas veikos sudėties ir aplinkybių, pašalinančių veikos priešingumą teisei, nebuvimas. Taip baudžiamąją atsakomybę (veikos neteisėtumą) šalinančios aplinkybės įtraukiamos į nusikalstamos veikos struktūrą. Tuo atveju, kai nustatoma aplinkybė, pašalinanti veikos priešingumą teisei, elgesys pripažįstamas legaliu (tiek įstatymo leidėjo, tiek kiekvieno asmens šis elgesys turi būti pripažintas legaliu).⁶⁶ Taigi, būtinojo reikalingumo, pašalinančio veikos neteisėtumą, atveju asmens veika pripažįstama legalia (teisėta), baudžiamoji atsakomybė

⁶² Žr.: S. Bikelis. Nusikalstamos veikos neteisėtumo suvokimo samprata ir jo baudžiamoji teisinė sistema// Jurisprudencija. 2006, Nr. 7(85). P. 60-62.

⁶³ Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998. С. 88.

⁶⁴ Уголовное право зарубежных государств: общая часть./Под ред Козочкина И. Д. – Москва: Омега-Л, 2003. С. 385.

⁶⁵ А. Э. Жалинский. Современное немецкое уголовное право. – Москва: Проспект, 2006. С. 177

⁶⁶ Ten pat. P. 181.

yra pašalinama. Ši būtinojo reikalingumo rūšis remiasi tam tikrais objektyviais ir subjektyviais elementais (teisėtumo sąlygomis), kurie lemia neteisėtumo pašalinimą.

Vokiečių baudžiamojoje teisėje kaltė (kaltumas) suprantamas kaip trečiasis savarankiškas nusikalstamos veikos elementas, griežtai atribotas nuo veikos neteisėtumo (priešingumo teisei) ir nesutampantis su kalte (tyčia ar neatsargumu) veikos sudėtyje.⁶⁷ Vokietijos baudžiamasis įstatymas nepateikia kaltės (kaltumo) apibrėžimo, taigi jo reikia ieškoti baudžiamosios teisės doktrinoje. Kaltė vokiečių baudžiamojoje teisėje suprantama kaip priekaištingas elgesys (kaip priekaištas už veiką). Kiekvienu atveju teismas nustato, ar asmuo suprato savo elgesio neteisėtumą, tiksliau, ar turėjo suprasti, kad veikia neteisėtai. Priekaišto pobūdis taip pat priklauso nuo to, ar asmuo veikė tyčia ar dėl neatsargumo.⁶⁸ Visgi kai kurie autoriai kritikuoja šį apibrėžimą (kaltės kaip priekaišto) teigdami, kad priekaištingumas – tai kaltės pasekmė, o ne pati kaltė, būtent kaltės buvimas reiškia, kad asmeniui gali būti priekaištaujama, o priekaišto dalyku yra veikėjo klaidinga pozicija elgesio normų atžvilgiu, pasireiškusi neteisėtoje asmens veikoje.⁶⁹ Taigi, jeigu asmuo galėjo suvokti, kad jis veikia neteisėtai, nors ir galėjo veikti kitaip, jis pripažįstamas kaltu ir gali būti baudžiamas. Beje, kalta veika gali būti tik tokia, kuri atitinka įstatyme įtvirtintos veikos požymius ir yra priešinga teisei, t.y., kurioje nėra aplinkybių, pašalinančių neteisėtumą⁷⁰. Vadinasi, kaltės (kaltumo) požymis nusikalstamos veikos struktūroje (apibrėžime) yra paskutinis (bet reikšmingas – kaltė yra bausmės pagrindas): nesant veikos sudėties atitikimo bei neteisėtumo požymių, veika negali būti pripažinta įvykdyta kaltai. Kaip minėta, Vokietijos baudžiamojoje teisėje išskiriamos aplinkybės, šalinančios kaltę (kaltumą). Jų skiriamasis požymis yra ryšys ne su veika, o asmeniu. Šios aplinkybės apima situacijas, kai negalima asmens veikos pripažinti teisėtu veikimu (nėra pašalinamas veikos neteisėtumas), tačiau dėl socialiai reikšmingų aplinkybių, asmuo nebaustinas. Šios aplinkybės veikia švelnindamos kaltę.⁷¹ Esminis aplinkybių, pašalinančių (ar sušvelninančių) kaltę, skirtumas nuo aplinkybių, pašalinančių neteisėtumą, yra tas, kad atleidžiančios aplinkybės tik pašalina bausmę, bet asmens veika netampa teisėta, kaip pateisinamų aplinkybių atveju⁷², tačiau taip pat ši veika (veiksmi šalinant pavojų) vis tiek nėra pripažįstama nusikalstama.

Pašalinus iš Lietuvos baudžiamosios teisės minėtą loginę klaidą (veikos nusikalstamumo suvokimo įtraukimą į tyčios turinį – visumos ir dalies santykio pažeidimą), būtų ištaisytas tyčios apibrėžimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Lietuvos Respublikos BK 2 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tada,

⁶⁷ Ten pat. P. 210.

⁶⁸ Уголовное право зарубежных государств: общая часть./Под ред Козочкина И. Д. – Москва: Омега-Л, 2003. С. 387.

⁶⁹ А. Э. Жалинский. Современное немецкое уголовное право. – Москва: Проспект, 2006. С. 214;

⁷⁰ Ten pat. P. 120.

⁷¹ Ten pat. P.230-231.

⁷² Ten pat. P. 181.

jeigu jis kaltas padaręs nusikalstamą veiką (iš jo galima reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio). Ši nuostata atitinka Vokietijos baudžiamojoje teisėje numatytą vieną iš baudžiamosios atsakomybės pagrindų – kaltę – asmens suvokimą (galėjimą suvokti), kad jo veika prieštarauja teisei. Teismo pareiga – konstatuoti ne tik nusikalstamos veikos padarymą, bet ir asmens kaltumą.⁷³ Taigi, atskyrus veikos neteisėtumo suvokimą nuo veikos faktinių aplinkybių suvokimo (numačius šiuos elementus kaip atskirus), būtų ne tik tinkamai sureguliuotas neteisėtumo bei tyčios kaip visumos bei dalies santykis, bet ir baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės nebūtų paliktos už nusikalstamos veikos struktūros ribų. Taip pat baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atveju, įstatymiškai įtvirtinta veikos sudėtis nebūtų šalinama, t.y. būtinojo reikalingumo (taip pat ir kitų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių) atveju asmens veika atitiktų įstatymiškai reglamentuotos veikos sudėtį, tačiau asmuo nebūtų traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, nes būtent baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės paneigtų baudžiamąją atsakomybę. Šiuo atveju baudžiamoji atsakomybė nekiltų remiantis būtent Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Lietuvos Respublikos BPK) 3 straipsnio 9 dalimi, kai egzistuoja baudžiamojo kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė.

Tačiau remiantis dabartine Lietuvos baudžiamosios teisės sistema, teigtina, kad būtinojo reikalingumo atveju nėra visos nusikalstamos veikos sudėties, kadangi nusikalstamos veikos sudėties subjektyvieji požymiai (kaltė), neatitinka reikalavimų, pateiktų kaltės formoms Lietuvos Respublikos BK. Klausimas, koku pagrindu remiantis: ar Lietuvos Respublikos BPK 3 straipsnio 1 dalies (nėra nusikalstamos veikos sudėties), ar 9 (baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės) dalimi reikia vadovautis atsisakant pradėti baudžiamąjį procesą, o pradėtą nutraukiant, lieka neatsakytas. Šiuo atveju galima išvelgti normų konkurencijos atvejį. Baudžiamosios teisės normų konkurencijos sąvoka apibrėžiama kaip atvejai, kai kelios baudžiamojo įstatymo normos gali būti pritaikytos konkrečiam juridiniam faktui. Viena iš konkurencijos rūšių – bendrosios ir specialiosios normų konkurencija, kuri yra tada, kai vienam juridiniam faktui gali būti pritaikytos dvi normos: viena konkretesnė, kita bendresnė. Specialioji norma, skirtingai negu bendroji, turi ypatingų, tik šiai normai būdingų požymių, atitinka faktą tiksliausiai, tačiau kiekvienoje specialiojoje normoje turi būti bendrosios normos požymių. Šios konkurencijos atveju taikoma specialioji norma.⁷⁴ Kai nėra visos nusikalstamos sudėties, baudžiamoji atsakomybė nekyla dėl tam tikro nusikalstamos veikos sudėties požymio nebuvimo,

⁷³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras/ sudarytojas J. Prapiestis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 23 - . Įdomu tai, kad ši nuostata (LR BK 2 str. 3 d.) aiškinama per nusikalstamos veikos sudėties elementą – kaltės formą. Skelbiama, kad asmuo gali būti patraukiamas baudžiamojon atsakomybėn tik tada, kai veika padaryta viena iš baudžiamajame įstatyme numatytų kaltės formų. Tačiau nesant vienos iš kaltės formų, nebus ir vieno nusikalstamos veikos sudėties požymio ir asmuo nebus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn dėl to, kad veika neatitiks visų nusikalstamos veikos sudėties požymių. Aiškinant kaltę pagal Vokietijos baudžiamojoje teisėje įtvirtintą kaltės sampratą (norminę), tokių netikslumų nesutiktumėme.

⁷⁴ Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 335-338; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002 m. birželio 25 d. Nr. 2K-542/2002.

tuo tarpu, aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, turi tam tikras papildomas sąlygas, kurios pašalina baudžiamąją atsakomybę už padarytą veiką.⁷⁵ Manytina, jog baudžiamojo proceso negalimumas dėl baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių nustatymo, gali būti suprantama kaip specialioji norma bendresnės normos (nusikalstamos veikos sudėties nebuvimo) atžvilgiu. Taigi remiantis baudžiamosios teisės normų konkurencijos nuostatomis, galime teigti, kad šiuo atveju turėtų būti vadovojamasi specialiąja norma (baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių buvimu), o ne bendrąją – visų nusikalstamos veikos sudėties požymių nebuvimu ir baudžiamasis procesas nepradedamas ar pradėtas nutraukiamas pagal Lietuvos Respublikos BPK 3 straipsnio 1 dalies 9 punktą.

Pastebėtina, jog ir anglosaksų (anglo-amerikiečių) baudžiamojoje teisėje, kaip ir Lietuvos baudžiamojoje teisėje (dvinarės nusikalstamos veikos struktūros atveju), baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atveju nėra visos nusikalstamos veikos sudėties (subjektyviosios jos pusės). Būtiną reikalingumą atveju asmens veiksmai nėra tyčiniai dėl susiklosčiusių aplinkybių.⁷⁶ Būtiną reikalingumą atveju trūksta protinio (psichinio elemento) – mens rea – baudžiamajai atsakomybei kilti.⁷⁷

Pagal Lietuvos baudžiamąją teisę baudžiamąją atsakomybę šalina nagrinėjamų aplinkybių atveju ne nusikalstamos veikos nebuvimas, o įstatymiškai įtvirtintos teisėtumo sąlygos. Teisėtumo sąlygos – aplinkybės, dėl kurių padarytoji veika nelaikoma nusikalstama.⁷⁸ Taip pat ir kitų valstybių (tiek kontinentinės teisės tradicijos, tiek anglosaksų teisės tradicijos šalyse) baudžiamojoje teisėje, būtent teisėtumo sąlygos yra baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių pagrindas, lemiantis baudžiamosios atsakomybės nekilimą. Apie teisumo sąlygas kaip aplinkybes, dėl kurių nusikalstama veika nelaikoma nusikalstama – kitoje darbo dalyje.

Apibendrinant galima teigti, kad pagal Lietuvos baudžiamosios teisės tyčios koncepciją būtiną reikalingumą atveju tyčios intelektualinis momentas (nusikalstamos veikos pavojingumo suvokimo elementas) lemia, jog būtiną reikalingumą situacijoje nėra visos nusikalstamos veikos sudėties. Taip suvokiant tyčios intelektualinį momentą į tyčios turinį įtraukiamas nusikalstamos veikos neteisėtumo požymis ir padaroma loginė klaida. Vadovaujantis Vokietijos baudžiamosios teisės tyčios koncepcija, atsisakius nusikalstamos veikos pavojingumo (neteisėtumo) suvokimo kaip tyčios turinio dalies, būtų sukonstruotas nusikalstamos veikos pavojingumo (neteisėtumo) ir tyčios santykis kaip visumos ir dalies, taip pat išspręstas klausimas, kuria nuostata remtis atsisakant pradėti, ar nutraukiant jau pradėtą procesą: ar Lietuvos Respublikos BPK 3 straipsnio 1 dalies (nėra nusikalstamos veikos sudėties), ar 9

⁷⁵ P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004. P. 25.

⁷⁶ T. H. Hawkins. Necessity as a Statutory Defense in Texas: A Comparison with Other States// American Journal Of Criminal Law. Vol. 3, Nr. 3, Winter 1975. P. 239.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 11.

(baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės) dalimi. Tačiau kol nėra išspręstas klausimas dėl Lietuvos Respublikos BK 15 straipsnio, įforminančio kaltės sampratą Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje, pakeitimo, iškilusią Lietuvos Respublikos BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 dalies ir 9 dalies taikymo konkurencijos klausimą tikslingiausia būtų spręsti pagal bendros ir specialios normos konkurencijos nuostatas.

II. BŪTINOJO REIKALINGUMO KAIP APLINKYBĖS, PAŠALINANČIOS BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ, TEISĖTUMO SĄLYGOS

2.1. Teisėtumo sąlygų bendrosios nuostatos.

Teisėtumo sąlygos – aplinkybės, dėl kurių padarytoji veika nelaikoma nusikalstama, t.y. aplinkybės, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką.⁷⁹ Antrąjį būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, elementą – teisėtumo sąlygas galima susisteminti į tokias dvi grupes: teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiantį pavojų, bei teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą. Pirmoji grupę apima pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, pavojaus realumą bei akivaizdumą, tuo tarpu antroji grupė nurodo, kokius reikalavimus turi atitikti asmens, šalinančio pavojų, atitinkanti pirmos grupės teisėtumo sąlygų reikalavimus, elgesys, kad būtų pripažintas teisėtu bei naudingu visuomenei ir apima negalėjimą pašalinti pavojaus kitais būdais ir reikalavimą, kad padarytoji žala būtų mažesnė už tą, kuri grėsė.⁸⁰

Pabrėžtina, jog kiekviena valstybė savo baudžiamojoje teisėje numato šių teisėtumo sąlygų sistemą, tačiau nepaisant esminių panašumų, randami skirtumai, kaip atskirų valstybių baudžiamoji teisė apibrėžia būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas.

Tęsdami pirmoje dalyje pradėtą lyginamąją analizę, atkreipsime dėmesį į Lietuvos, Vokietijos Federacijos, Prancūzijos bei anglosaksų teisės tradicijos baudžiamosios teisės numatytas būtinojo reikalingumo instituto teisėtumo sąlygas.

Lietuvos baudžiamoji teisė būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas aprašiusi baudžiamajame kodekse. LR BK 31 straipsnis įvardija tokias būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, teisėtumo sąlygas: iškilęs pavojus veikiančio asmens ar kitų asmenų teisėtiems interesams, iškilęs pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažesnė už tą, kurios siekta išvengti (pastarosios dvi teisėtumo sąlygos apibūdina elgesio pašalinant pavojų reikalavimus). Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina aiškina Kodekse įvardintas teisėtumo sąlygas patikslindama bei išplėsdama jų reikšmę. Doktrina nurodo, jog iškilęs pavojus privalo būti realus (egzistuoti tikrovėje), akivaizdus (iškilęs ir tebegresiantis).⁸¹ Teisėtumo sąlyga, jog iškilęs pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis numato, kad žalos padarymas yra vienintelis būdas (išimtinė priemonė) apsaugoti didesnę vertybę. Jeigu asmuo turi galimybę pavojų pašalinti priemonėmis, nedarančiomis žalos,

⁷⁹ Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 11.

⁸⁰ Žr.: Ten pat P. 81-82.

⁸¹ Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004. P.81; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras/ sudarytojas J. Prapiestis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 199; A. Klimka. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. – Vilnius, 1966. P. 23-24.

jis privalo pasinaudoti šia priemone, priešingu atveju situacija (kai bus padaroma žala, nors apsaugoti vertybę galima buvo ir be žalos padarymo) negalės būti pripažinta nepavojinga visuomenei ir priskirtina būtinajam reikalingumui. Tačiau akcentuotina, kad Lietuvos baudžiamoji teisė būtiną reikalingumo situacijoje nereikalauja, kad būtinai asmuo pasirinktų mažiausią žalą darantį pavojaus pašalinimo variantą, mat svarbiausia ne tai, kad būtų padaroma pati mažiausia iš galimų žalų, o tai, kad padaryta žala būtų mažesnė už išvengtąją.⁸² Reikalavimas, kad padarytoji žala būtų mažesnė (mažiau reikšminga) už išvengtąją atspindi proporcingumo principą bei būtiną reikalingumo naudingumo visuomenei turinį, teigiama, kad tik tokia veika, kuria išvengiama didesnės žalos, yra nepavojinga visuomenei.⁸³

Kaip minėta anksčiau, Vokietijos baudžiamajoje teisėje išskiriamos dvi būtiną reikalingumo rūšys: įtvirtintas būtinasis reikalingumas, pašalinantis neteisėtumą, ir būtinasis reikalingumas, pašalinantis kaltę (ar sušvelninantis bausmę). Šios būtiną reikalingumo instituto rūšys skiriasi ir teisėtumo sąlygomis. Kaip minėta, Lietuvos Respublikos baudžiamajoje teisėje įtvirtinto būtiną reikalingumo atitikmuo Vokietijos baudžiamajoje teisėje galėtų būti nurodomas būtinasis reikalingumas, pašalinantis veikos neteisėtumą, kadangi abiem atvejais veika besąlygiškai pripažįstama teisėta veika ir asmuo nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Išskiriamos teisėtumo sąlygos taip pat panašios abiejų būtiną reikalingumo institutų, įtvirtintų tiek Lietuvos baudžiamajoje teisėje, tiek Vokietijos baudžiamajoje teisėje atveju. Vokietijos baudžiamajo kodekso 34 straipsnis numato šias pavojų apibūdinančias teisėtumo sąlygas: akivaizdus pavojus teisėtoms vertybėms, kitaip pavojus negali būti pašalintas, vertinant priešpastatytus interesus, taip pat atitinkamų teisinių vertybių ir jiems gresiančio pavojaus laipsnio, ginamas interesas ženkliai viršija pažeistąjį.⁸⁴ Pavojaus laipsnis įvertinant pavojų vaidmens nevaizdina, tačiau apsprendžiamas vėliau palyginant interesus.⁸⁵ Ryškus skirtumas abiem atvejais yra teisėtumo sąlyga, atspindinti proporcingumo principą: Lietuvos baudžiamasis kodekso 31 straipsnis numato, kad padaryta žala būtų mažesnė už tą, kurios siekta išvengti, šiuo atveju lyginamos žalos, tuo tarpu Vokietijos Federacijos baudžiamajo kodekso 34 straipsnis nurodo, kad ginamasis interesas turėtų ženkliai viršyti pažeistąjį, lyginami teisiniai interesai. Pastebėtina, kad interesas apibrėžiamas kaip svarbus, rūpinamas dalykas, nauda⁸⁶, tuo tarpu žala aprašoma kaip nuostolis.⁸⁷ Šiuo atveju lyginami nevienareikšmiai dalykai (žala

⁸² Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso komentaras/ sudarytojas J. Prapiestis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 200; A. Klimka. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. – Vilnius, 1966. P. 24-25.

⁸³ A. Klimka. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. – Vilnius, 1966. P. 25; P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 131.

⁸⁴ Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 56.

⁸⁵ А. Э. Жалинский. Современное немецкое уголовное право. – Москва: Проспект, 2006. С. 199.

⁸⁶ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas/Vyr. red. S. Keinys. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2000, P. 215.

⁸⁷ Ten pat. P. 949.

(nuostoliai) ir interesai (nauda)). Manytumėme, kad interesų lyginimas yra tinkamesnis proporcingumo sveiko proto kriterijaus atspindys negu žalų lyginimas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas viename iš nutarimų žalą apibrėžia kaip tiesiogiai kilusias iš kaltininko veikos turtines, fizines ar moralines nusikalstamos veikos pasekmes. Turtinė žala - tai nuostoliai ir kitos nusikalstamos veikos sąlygotos turtinės pasekmės.⁸⁸ O. Fedosiukas savo monografijoje turtinį interesą apibrėžia kaip asmens suinteresuotumą (norą, valią, siekį) didinti, mažinti arba nekeisti bendros abstrakčios materialaus ir nematerialaus turto piniginės vertės arba struktūros.⁸⁹ Kaip matome, turtinė žala – tai kilusios turtinės pasekmės, turtinis interesas – asmens siekis, valia elgtis su savo turtu savo nuožiūra. Turtinį interesą galima būtų suprasti kaip platesnę sąvoką negu turtinė žala. Remdamiesi analogija, galime teigti, jog teisinio intereso sąvoka taip pat platesnė negu žalos sąvoka. Mūsų nuomone, žalos sąvoka yra per siaura, mat veikiantis asmuo suinteresuotas ne tik žalos išvengimu, bet jam taip pat svarbu apsaugoti savo interesus.

Vokietijos baudžiamosios teisės teorija išplečia Vokietijos Federacijos baudžiamojo kodekso 34 straipsnyje numatytas teisėtumo sąlygas: pavojaus teisėtam gėriui egzistavimas; šis pavojus nepašalinamas kitomis priemonėmis, t.y. užkirsti kelią pavojui galima tik padarant žalą kitam teisės saugomam gėriui; pavojus gresia tiek pavojų šalinančio asmens, tiek kitų asmenų teisėtiems interesams; įvertinant priešpastatytus interesus, gresiančio jiems pavojaus mastą ir atitinkamas teisėtas vertybes, ginamas interesas žymiai viršija pažeistąjį; veika turi būti atitinkama (proporcinga) priemonė pavojui pašalinti; asmens valia turi būti nukreipta į pavojaus užkirtimą.⁹⁰

Prancūzijos baudžiamosios teisės numatyto būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos išplėtos teisminės praktikos, mat Prancūzijos baudžiamajame kodekse būtinas reikalingumas aprašomas gan lakoniškai. Išstudijavus Prancūzijos baudžiamojo kodekso normą, numatančią būtinajį reikalingumą, galima išskirti tokias teisėtumo sąlygas: dabar esantis (o ne ateityje galimas) pavojus asmeniui ar nuosavybei, panaudotos priemonės pavojui pašalinti negali būti neproporcingos kilusios grėsmės reikšmingumui.⁹¹ Svarbu pastebėti, kad Prancūzijos baudžiamojoje teisėje žiūrima, kad nebūtų disproporcijos tarp panaudotų priemonių ir grėsmės didumo, kai tuo tarpu Vokietijos baudžiamoji teisė pateisinamojo būtinojo reikalingumo atveju reikalauja, kad ginamasis interesas žymiai viršytų pažeidžiamąjį.⁹² Visgi Prancūzijos baudžiamosios teisės doktrina būtinajį reikalingumą apibrėžia, kaip situaciją, kurioje asmuo siekia apsaugoti aukštesnįjį interesą.⁹³ Prancūzijos teismų praktika nustatė (išplėtė Prancūzijos

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1999 gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. P. 9.

⁸⁹ O. Fedosiuk. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. - Vilnius, 2002. P. 73.

⁹⁰ Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998. P. 140-141; Уголовное право зарубежных государств: общая часть./Под ред Козочкина И. Д. – Москва: Омега-Л, 2003. С. 392.

⁹¹ Уголовный кодекс Франции. - Санкт-Петербург, 2002. С. 81-82.

⁹² J. Pradel. Lyginamoji baudžiamoji teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 272.

⁹³ Code penale, Emmanuelle Allain Rédactrice aux Éditions Dalloz. - Paris, 2006. P. 157.

BK numatytas) teisėtumo sąlygas: pavojaus kilti žalai buvimas (reali grėsmė ar įvykio pradžia); pavojaus kilmė gali būti įvairi; neegzistuoja kitų galimybių išvengti pavojaus kaip tik padarant veiką, uždraustą baudžiamuoju įstatymu; aukojamas gėris mažiau reikšmingas negu išgelbėtasis; asmuo pats nesudarė pavojaus (būtinojo reikalingumo situacijos) nusikalstama veika. Vadinasi, ir Prancūzijos baudžiamoji teisė pateisindama asmens veiką būtinuoju reikalingumu reikalauja pažeisti mažiau reikšmingą gėrį negu ginamasis.

Anglosaksų teisės tradicijos šalyse egzistuoja gynybos (defense) institutas, kaip minėta anksčiau. Anglosaksų baudžiamosios teisės teorija teigia, kad gynybos institutas gali būti išskiriamas į pateisinančias (justification) ir atleistinas (excuse) aplinkybes. Lietuvos baudžiamosios teisės numatytą baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atitikmuo anglosaksų baudžiamosios teisėje galėtų būti pripažinta gynyba pateisinančiomis aplinkybėmis. Pateisinamas elgesys (gynyba pateisinančiomis aplinkybėmis) yra nebūtinai moraliai priimtinas, bet jis yra teisiškai leistinas. Pateisinamas elgesys – tai elgesys, kuris privalo būti leistinas teisės. Tuo tarpu atleistinas elgesys (gynyba atleistinomis aplinkybėmis) nėra pateisinamas, teisė tokio elgesio neleidžia, tačiau šioje situacijoje yra tokių aplinkybių, dėl kurių asmuo nenusipelno būti apkaltintas.⁹⁴ Gynyba atleistinomis aplinkybėmis kelia klausimą, ar asmuo gali būti atsakingas už padarytą neteisėtą veiką.⁹⁵ Pateisinančios aplinkybės dar vadinamos išteisinančiomis aplinkybėmis, kurioms esant asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės.⁹⁶ Anglosaksų baudžiamosios teisės doktrinos mokslininkai dažnai nesutaria, kokia konkreiti gynybos aplinkybė turėtų būti priskirta pateisinančiai, kuri atleistinai gynybai, be to, kai kurios gynybos aplinkybės gali patekti tiek į vieną, tiek į kitą kategoriją. Būtinasis reikalingumas anglosaksų baudžiamosios teisės doktrinoje pripažįstamas pateisinama gynyba⁹⁷, tačiau kai kurie mokslininkai neatmeta pozicijos, jog būtinasis reikalingumas gali būti traktuojamas kaip atleidžiamoji gynyba. Autoriai, pripažįstantys, kad būtinasis reikalingumas yra pateisinančioji gynyba, akcentuoja, kad asmens veika tokiu atveju nėra nusikalstama, nes yra socialiai naudinga.⁹⁸ Anglosaksų baudžiamosios teisės būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos buvo suformuotos baudžiamosios teisės mokslo, tačiau jas priėmus ir pritaikius vienoje iš bylų, šios sąlygos įsitvirtino teismų praktikoje. Norint remtis būtinuoju reikalingumu, būtina patenkinti šiuos reikalavimus (teisėtumo sąlygas): asmens veika turi būti būtina, siekiant pašalinti neišvengiamą ir nepataisomą pavojų, jokiais kitomis priemonėmis šio tikslo negalima pasiekti, šia veika padaryta žala turi nebūti neproporcinga išvengtajai žalai.⁹⁹ Kaip matome, anglosaksų bendroji teisė taip pat reikalauja, kad sukeltas,

⁹⁴ Criminal Law. Series editor: Marine Cremona. Fourth edition. - Oxford. P. 387.

⁹⁵ Encyclopedia of Crime and Justice. Editor in chief: S. H. Kadish. Volume 2. - New York, 1983. P. 724.

⁹⁶ J. Pradel. Lyginamoji baudžiamoji teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 269.

⁹⁷ Ten pat. P. 401 – 402.

⁹⁸ A. D. Boxerman. Commentary: The Use of the Necessity Defense by Abortion Clinic Protesters//The Journal of Criminal Law and Criminology. Vol 81, No. 3. P. 689.

⁹⁹ Card R. Criminal Law. 16th edition. - UK, 2004. P. 819.

padarytas blogis (žala) negali būti neproporcingai didelis (neproporcingas) lyginant su blogiu (žala), kurios buvo išvengta.

Lyginant valstybių, nagrinėjamų šiame darbe, baudžiamųjų kodeksų normose, reglamentuojančiose būtinąjį reikalingumą, bei anglosaksų teismų praktikoje numatytas teisėtumo sąlygas, galime pateikti kelias pastabas. Besąlygiškai įvardijama teisėtumo sąlyga, reikalaujanti pavojaus teisės saugomiems interesams egzistavimo, vienur tiesiog nurodoma, kad toks pavojus turi būti, kitur tas pavojus ir apibūdinamas (akivaizdus, dabar esantis ar neišvengiamas). Sąlyga, kad pavojus negali būti pašalinamas kitomis priemonėmis tiesiogiai įvardijama Lietuvos, Vokietijos baudžiamojo kodekso normoje bei anglosaksų teismų praktikoje, Prancūzijos baudžiamajame kodekse ši sąlyga įvardijama netiesiogiai, apie reikalavimą, jog veiksmas būtų vienintelė priemonė pašalinti pavojų, galima suprasti iš normoje išsakomų nuostatų, kad pavojus turi būti neišvengiamas, o veiksmas būtinas šiam pavojui pašalinti, tačiau Prancūzijos teismų praktika šį reikalavimą suformulavusi aiškiai ir konkrečiai¹⁰⁰. Kalbant apie paskutinę teisėtumo sąlygą, apibūdinančią pavojaus pašalinimą, būtina nurodyti, jog lygindami šios sąlygos įtvirtinimą analizuojamų valstybių teisėje, vadovausimės dviem lyginimo aspektais: žiūrėsime, kokie dalykai yra priešpastatomi (žalos, interesai, pašalinimo priemonės ir pan.) ir koku matu jie priešinami, t.y. ar reikalaujama vieno ar kito dalyko skirtingo dydžio, reikšmės ar jų proporcingumo. Įdomu tai, kad ir Lietuvos baudžiamojoje teisėje ir anglosaksų bendrojoje teisėje ši teisėtumo sąlyga priešpastato padarytąją žalą ir išvengtąją žalą, tačiau Lietuvos baudžiamojo kodekso normoje numatyta teisėtumo sąlyga reikalauja, kad padarytoji žala būtų mažesnė negu išvengtoji, tuo tarpu anglosaksų teismų praktika nurodo, kad padaryta žala negali būti neproporcinga išvengtajai žalai. Kaip minėta, Vokietijos baudžiamoji teisė lygina interesus, reikalaudama, kad pateisinamojo būtinojo reikalingumo atveju ginamas interesas ženkliai viršytų pažeistąjį pavojų. Prancūzijos baudžiamojo kodekso norma nurodo, kad priemonės, kuriomis pašalinamas pavojus, turi būti proporcingos (negali būti neproporcingos) žalos reikšmingumui, kaip matome, šiuo atveju lyginamos pavojaus pašalinimo priemonės ir žala. Visgi Prancūzijos teismų praktika nurodė, jog aukojamas gėris turi būti mažiau reikšmingas negu išgelbėtasis¹⁰¹, turi būti išsaugotas aukštesnis interesas¹⁰² - tokiu būdu ši Prancūzijos teismų praktikos suformuluota teisėtumo sąlyga sutampa su Vokietijos baudžiamojo kodekso numatyta teisėtumo sąlyga. Vadovaujantis antruoju mūsų lyginimo kriterijumi, galime pateikti tokius pastebėjimus: Lietuvos baudžiamoji teisė bei Vokietijos baudžiamoji teisė numato, kad lyginant žalas (padarytą ir išvengtąją) bei interesus (aukojamą ir ginamą), kaip atsvaros taškas imamas jų mastas (pagal kiekybinį ir kokybinį kriterijus) ir numatoma, jog ginamasis interesas (išvengtoji žala) privalo

¹⁰⁰ Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998. С. 140.

¹⁰¹ Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998. С. 140.

¹⁰² Code penale, Emmanuelle Allain Rédactrice aux Éditions Dalloz. - Paris, 2006. P. 157.

ženkliai viršyti (būti didesnė) pažeistąjį interesą (negu padarytoji žala). Tuo tarpu Prancūzijos baudžiamojo kodekso nuostatos bei anglosaksų bendroji teisė akcentuoja proporcingumo principą, t.y. Prancūzijos baudžiamojo kodekso norma, apibrėžianti būtinąjį reikalingumą reikalauja, kad naudojamos priemonės būtų proporcingos žalos reikšmingumui, o anglosaksų teismų praktika numato, kad padaryta žala negali būti neproporcinga išvengtai žalai. Dėl tokios nuostatos formuluotės (proporcingumo reikalavimo) kyla mintis, jog Prancūzijos baudžiamoji teisė leidžia padaryti lygiavertę žalą naudojamoms priemonėms, taip pat anglosaksų bendroji teisė neprieštarauja atvejams, kai būtinojo reikalingumo situacijoje, padaryta žala lygiavertė išvengtajai žalai, mat proporcingumo sąvoka reiškia „sutinkantis su proporcijos taisyklėmis, darnus“¹⁰³, o proporcijos sąvoka apibrėžia darnų daikto dalių santykį, dviejų santykių lygybę¹⁰⁴. Tačiau griežtos išvados remiantis įstatymo formuluote negalime daryti, juk nagrinėjamų valstybių baudžiamosios teisės doktrina akcentuoja svarbesnio intereso principą.

Teisėtumo sąlygos – aplinkybės, dėl kurių padarytoji veika nelaikoma nusikalstama – nagrinėjamų valstybių įtvirtintos įstatymiškai bei teismų praktikoje. Ištyrėme valstybių baudžiamųjų įstatymų, teismų praktikos suformuluotas teisėtumo sąlygas ir nenustatėme didelių skirtumų - iš esmės nagrinėjamų valstybių baudžiamojoje teisėje įtvirtintos teisėtumo sąlygos tapачios, išskyrus vieną ypatybę – teisėtumo sąlyga, reikalaujanti interesų lyginimo, sukonstruota racionaliau palyginus su sąlyga, reikalaujančia žalų palyginimo.

2.2. Svarbesnio intereso principas.

Būtinojo reikalingumo, pašalinančio baudžiamąją atsakomybę, atveju remiamasi svarbesnio intereso principu¹⁰⁵, t.y. padaryta žala (ar pažeistas interesas) privalo būti mažesnė negu išvengtoji žala (ginamasis interesas). Tuo tarpu Vokietijos baudžiamoji teisė numato ir atleistiną būtinąjį reikalingumą, kurio atveju ginamasis interesas neprivalo viršyti pažeistojo, t.y. šiuo atveju turima lygiaverčių interesų kolizija ir konfliktas.¹⁰⁶ Iš kitos pusės, kad pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais.¹⁰⁷ Nuostata, jog būtinojo reikalingumo situacijoje galimas lygiaverčių interesų konfliktas, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti pažeidžianti proporcingumo principą, nes ši nuostata neatitinka proporcingumo principo sveiko proto kriterijaus, kurį atspindi reikalavimas,

¹⁰³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas/ Vyr. red. S. Keinys. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2000. P. 624.

¹⁰⁴ Ten pat. P. 624.

¹⁰⁵ J. Wessels. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veikla ir jos struktūra. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 103.

¹⁰⁶ Ten pat.

¹⁰⁷ 1997 m. vasario 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos Tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 “Dėl alkoholio reklamos kontrolės” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” 1.2 punkto 2 dalis.

kad padaryta žala būtų mažiau reikšminga negu išvengtoji (atitinkamai, ginamasis interesas žymiai viršytų pažeistąjį).¹⁰⁸ Visgi pažvelgus iš kitos pusės, šiuo atveju leidimas pažeisti lygiavertį teisinį interesą yra apribotas papildomomis teisėtumo sąlygomis. Tiksliau kalbant, susiaurinamas ginamų teisėtų gėrių sąrašas – jis tampa baigtinis ir numato tik pačias svarbiausias visuomenei vertybes – gyvybę, sveikatą ir laisvę, taip pat susiaurinamas subjektų ratas – atleistinu būtinuoju reikalingumu galima remtis tik šalinant pavojų, iškilusį veikiančiam asmeniui, jo giminaičiui ar artimui. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų skelbia, kad „dažnai konfliktas kyla iš esmės tarp lygiaverčių konstitucinių teisinių vertybių, todėl tokiais atvejais atitinkamais apribojimais neturėtų būti smarkiai pažeidžiama buvusi jų pusiausvyra.“¹⁰⁹ Darytumėme išvada, kad šios teisės (veikimo būtinąjo reikalingumo situacijoje) įgyvendinimo apribojimas (numatytas gėrių sąrašas, asmenų, kurie gali būti ginami, sąrašas) lemia, kad nėra pažeidžiama pagrindinių konstitucinių teisių pusiausvyra.¹¹⁰ Be to, atleistino būtinąjo reikalingumo, įtvirtinto Vokietijos baudžiamosioje teisėje, atveju, kaip buvo minėta anksčiau, asmens veika nėra pripažįstama teisėta, priešingai, veiksmai yra neteisėti, tačiau šie veiksmai vis tiek nėra nusikalstami. Taip pat akcentuotina, kad ir šiuo atveju turi būti laikomasi proporcingumo principo: padaryti nuostoliai neturi būti akivaizdžiai neproporcingi grėsusiam pavojui, pavyzdžiui, jei asmuo, siekdamas išvengti nežymaus kūno sužalojimo, sunkiai sužaloja ar net užmuša nieko dėta asmenį, tai tokia kaltininko kaltė negali būti paneigiama.¹¹¹

Taip pat pastebėtina, kad galiojęs 1903 metų Baudžiamasis Statutas numatė galimybę remtis būtinuoju reikalingumu ir tais atvejais, kai daroma žala nėra mažiau reikšminga už ginamąją vertybę. Baudžiamosio Statuto 46 straipsnio 1 dalis numatė, jog nelaikoma nusikalstama tokia veika, kurią asmuo padaro savo paties ar kito asmens gyvybę gelbėdamas iš pavojaus, kilusio dėl grasymo, neteisėtos prievartos ar dėl kitos priežasties, kurios negalima buvo tuo metu pašalinti kitu būdu.¹¹² Šiuo atveju, jeigu savo ar trečiųjų asmenų gyvybei apsaugoti kas nužudo trečiąjį asmenį, tai jis nėra baudžiamas už nužudymą.¹¹³

Kitų darbe analizuojamų valstybių teisė nenumato atleistino būtinąjo reikalingumo, nereikalaujančio, kad ginamas interesas viršytų pažeistąjį. Tačiau anglosaksų bendroji teisė numato gynybos atleistinomis aplinkybėmis institutą, kurio atveju veika nėra pateisinama, bet

¹⁰⁸ P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 125-126.

¹⁰⁹ 1997 m. vasario 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos Tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 “Dėl alkoholio reklamos kontrolės” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” 1.2 punkto 2 dalis.

¹¹⁰ Ten pat. 8 punktas.

¹¹¹ J. Wessels. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veikla ir jos struktūra.- Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 138.

¹¹² Baudžiamasis Statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Spaudai parengė M. Kavolis ir S. Bieliackinas. - Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934. P. 62.

¹¹³ V. Stankevičius. Baudžiamoji teisė: paskaitos. - Kaunas, 1925. P. 39.

asmuo negali būti kaltinamas, nes nėra kaltas (atsakingas) už neteisėtą veiksmą.¹¹⁴ Ankstyvuojau anglosaksų bendrosios teisės periodu, teismai pripažindavo vadinamąjį „personalinį (asmeninį) būtinąjį reikalingumą“, kuris buvo pripažįstamas atleistina gynybos aplinkybe. Ši gynyba buvo naudojama žmogžudystės atvejais kaip savęs apsaugojimas nuo mūšio dalyvių (kovotojų), kai asmuo neturėjo kito pasirinkimo kaip nužudyti arba būti nužudytam, pasirinkęs pirmąjį variantą, galėjo gintis „personaliniu būtinuoju reikalingumu“ kaip gynyba atleistinomis aplinkybėmis. Tačiau vėliau šią gynybą išstūmė būtinoji gintis ir tapo standartine gynybos priemone visais atvejais, kai asmuo nužudo agresorių. Taigi, tik Vokietijos (iš kitų nagrinėjamų valstybių) baudžiamoji teisė pripažįsta atleistiną būtinąjį reikalingumą, kuris numatytas Vokietijos baudžiamojo kodekso 35 straipsnyje. Anglosaksų bendrosios teisės mokslininkai teigia, jog remdamiesi šio būtinąjo reikalingumo nuostatomis, Vokietijos teismai svarstyti galimybę pripažinti veikus nekaltai du asmenis, kurie gelbėjimosi valtyje po ilgo dreifavimo dėl laivo katastrofos nužudė nusilpusį jaunąjį jungą ir suvalgė jo mėsą bei išgėrė kraują, kad nenumirtų iš alkio bei troškulio.¹¹⁵ Anglijos teismas, sudarytas iš penkių teisėjų kolegijos, šioje byloje pripažino asmenis kaltus įvykdžius žmogžudystę, atmetę kaltinamųjų gynybą būtinuoju reikalingumu, ir nuteisė mirties bausme pakariant, tačiau sušvelnino bausmę ir skyrė šešis mėnesius kalėjimo.¹¹⁶

Visgi įvairių valstybių baudžiamosios teisės doktrinos atstovai vieningai pripažįsta, kad būtinąjo reikalingumo, kuris lemia veikos pripažinimą neprieštaraujančia teisei, atveju, asmens veiksmas privalo būti naudingas visuomenei, taigi, turi būti apginamas svarbesnis interesas (padaroma mažiau reikšminga žala). Taip pat ir Lietuvos baudžiamosios teisės teoretikai vienašališkai pasisako už reikalavimą, kad padarytoji žala būtų mažiau reikšminga negu išvengtoji. Pasak A. Klimkos, šis proporcingumo reikalavimas kyla iš to, kad būtinąjo reikalingumo atveju padarytas veiksmas iš objektinės pusės gali būti laikomas nepavojančiu visuomenei tik tada, kai šiuo veiksmu išvengiama didesnės žalos, padarant mažesnę.¹¹⁷ Be to, teigiama, kad saugant savąjį interesą padaryta tolygaus sunkumo žala pažeistam interesui nėra naudinga visuomenei ir dėl to negali būti laikoma būtinąjo reikalingumo aktu.¹¹⁸ Taip pat akcentuojama, kad šia teisėtumo sąlyga siekiama kiek įmanoma apsaugoti asmenų, kurie paprastai nėra prisidėję prie pavojaus sudarymo ar atsiradimo, vertybes, mat jos yra taip pat įstatymų saugomos kaip ir ginamosios būtinąjo reikalingumo situacijoje.¹¹⁹

Tačiau atrodo neteisinga, kad asmuo, gelbėdamas jam subjektyviai labai svarbų teisinį interesą pažeidžia lygiavertį kito asmens interesą (gelbėdamas savo turtą sunaikina kito asmens

¹¹⁴ Encyclopedia of Crime and Justice. Editor in chief: S. H. Kadish. Volume 2. - New York, 1983. P. 724.

¹¹⁵ Ten pat. P. 725.

¹¹⁶ M. Jefferson. Criminal Law. Sixth edition. - Harlow, 2003. P. 289.

¹¹⁷ A. Klimka. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. – Vilnius, 1966. P. 25.

¹¹⁸ Ten pat.

¹¹⁹ P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2004. P. 131.

turtą) ir dėl vienos iš teisėtumo sąlygų pažeidimo negali pasinaudoti būtinojo reikalingumo norma, yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn bendra tvarka. Klausimas, kaip vertinti situaciją, kai nėra įvykdomos visos teisėtumo sąlygos (nagrinėjamu atveju pažeidžiama svarbesnio intereso sąlyga), valstybių baudžiamajoje teisėje sprendžiama įvairiai.

Vokietijos baudžiamoji teisė numato dvi būtinojo reikalingumo rūšis, jei nepatenkinamos pateisinamojo būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos (pažeistasis interesas viršija ginamąjį), susiklosčiusi situacija gali lemti atleistino būtinojo reikalingumo pritaikymą, jei patenkinamos šio būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos (nėra reikalaujama, kad ginamasis interesas viršytų pažeistąjį, leidžiama pažeisti lygiavertį interesą, ar net ir labiau reikšmingą, tačiau numatomos papildomos ribos – ginamų teisinių gėrių bei asmenų baigtinis sąrašas). Tuo atveju, jeigu pažeidžiamos atleistino būtinojo reikalingumo atitinkamos teisėtumo sąlygos (asmuo pats sukėlė pavojų ar buvo atitinkamuose teisiniuose santykiuose, galima buvo reikalauti neleisti atsirasti tam pavojui), asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, bet bausmė jam gali būti švelninama. Taip pat bausmė gali būti švelninama tais atvejais, kai asmuo klysta, kad yra susiklosčiusi atleistino būtinojo reikalingumo situacija, lemianti kaltės pašalinimą, tačiau, jei asmuo galėjo išvengti klaidos – yra baudžiamas bendra tvarka.¹²⁰

Įdomiai įvertinama situacija, kai pažeidžiamam interesui padaroma lygiavertė ar labiau reikšminga žala negu išvengtoji žala, Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse. Kodekso 39 straipsnio 2 dalyje ši situacija įvardijama kaip būtinojo reikalingumo ribų peržengimas, kai padaroma žala, aiškiai neatitinkanti gresiančio pavojaus pobūdžio bei laipsnio, ir kai pažeistiesiems interesams buvo padaryta lygiavertė ar labiau reikšminga negu išvengtoji žala. Šis išvengtosios žalos viršijimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę tik tais atvejais, kai žala padaroma tyčia. Taigi, svarbesnio intereso apsaugos principas šiuo atveju išskiriamas iš kitų teisėtumo sąlygų tuo, kad jo netyčinis pažeidimas (padaroma lygiavertė ar labiau reikšminga negu išvengtoji žala) neužtraukia baudžiamosios atsakomybės, t.y. leidžiama padaryti lygiavertę ar labiau reikšmingą žalą. Tuo tarpu kitų teisėtumo sąlygų pažeidimas bei tyčinis žalos padarymas peržengus būtinojo reikalingumo ribas lemia baudžiamosios atsakomybės kilimą bendra tvarka, tačiau numatyta bausmės švelninimo galimybė (RF BK 61 str. 1 dalis ž. punktas).¹²¹

Lietuvos Respublikos BK kūrėjai laikėsi nuoseklios Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinos pozicijos, kad būtinojo reikalingumo atveju padarius lygiavertę ar reikšmingesnę žalą už išvengtąją, asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn bendrais pagrindais, tačiau Lietuvos Respublikos BK 59 straipsnio, numatančio atsakomybę lengvinančias aplinkybes, 8 dalis teigia, jog aplinkybė, kad veika padaryta pažeidžiant [...] būtinojo reikalingumo [...]

¹²⁰ www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm#49 (2007-10-01).

¹²¹ Жг.: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Под общей редакцией Ю. И. Скуратова. – Москва, 1999. С. 84-85.

teisėtumo sąlygas, yra lengvinanti atsakomybę, taip pat Lietuvos Respublikos BK 62 straipsnio, numatančio švelnesnės negu įstatymo numatyta bausmės skyrimo atvejus, 6 dalis nurodo, kad teismas, atsižvelgęs į visas bylos aplinkybes, gali už kiekvieną nusikalstamą veiką paskirti švelnesnę negu įstatymo numatyta, bausmę ir tuo atveju, kai yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, bent iš dalies atlyginta ar pašalinta turtinė žala, jeigu ji buvo padaryta ir [...] veika padaryta pažeidus būtinojo reikalingumo [...] teisėtumo sąlygas. Lengvinančių atsakomybę aplinkybių buvimas parodo, kad yra momentų, mažinančių nusikalstamos veikos pavojingumą bei leidžia manyti, kad kaltininko asmenybė nėra labai pavojinga. Jei kaltininko veikoje yra lengvinančių aplinkybių, šiuo atveju – veika padaroma pažeidus būtinojo reikalingumo (baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės) teisėtumo sąlygas, kaltininkui bausmė gali būti švelninama.¹²² Lietuvos Respublikos BK 62 straipsnio 6 dalis taip pat numato bausmės švelninimą tuo pačiu pagrindu.

Pastebėtina, kad Vokietijos civilinėje teisėje numatytas būtinas reikalingumas išskiriamas į dvi rūšis: gynybinis (VF CK 228 str.) ir agresyvusis (VF CK 904 str.). Gynybinio būtinojo reikalingumo civilinėje teisėje atveju, kaip ir pateisinamo būtinojo reikalingumo baudžiamojoje teisėje atveju, pašalinama atsakomybė. Gynybinis būtinas reikalingumas išskirtinis ir tuo, kad nėra reikalaujama, kad ginamos teisinės vertybės būtų vertingesnės už sugadintą daiktą, kadangi šiuo atveju su gynyba susijęs poelgis yra nukreiptas prieš objektą, kuris kelia tam tikrą pavojų.¹²³ Agresyvaus būtinojo reikalingumo atveju galima daryti poveikį ir su pavojaus šaltiniu nesusijusiems daiktams, būtinojo reikalingumo situacijoje nedalyvaujančiam daiktų savininkui turi būti garantuojama teisė į žalos atlyginimą bei turėtų būti prielaida, kad gėrių palyginimas parodys, jog asmeniui, kuriam grėsė pavojus, buvo naudinga padaryti žalą svetimam daiktui.¹²⁴ Galbūt būtų tikslinga principą, skelbiantį, kad būtinojo reikalingumo, susijusio su gynyba, atveju, asmens, dėl kurio kilo pavojus, vertybėms leidžiama padaryti kokybiškai ir kiekybiškai didesnę žalą, kitaip nei būtinojo reikalingumo atveju, kai žala padaroma su pavojaus šaltiniu nesusijusio asmens vertybėms¹²⁵, taikyti ir baudžiamojoje teisėje įtvirtintam būtinojo reikalingumo institutui. Taip būtų racionaliau žiūrėti į vienos iš būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų reikalavimą, kad ginamasis interesas (išvengtoji žala) vienareikšmiškai būtų reikšmingesnis už pažeistąjį interesą (padarytą žalą). Šį principą reikėtų įtraukti į interesų (pažeisto ir ginamo) ar žalų (padarytos ir išvengtosios) lyginimą, siekiant nustatyti, kuris interesas viršijo kurį ir kuri žala (padaryta ar išvengtoji) buvo mažiau reikšminga. Šiuo atveju tikslinga pridurti, jog P. Kujalio išsakyta pozicija, kad šiuo metu egzistuojanti Lietuvos Respublikos BK 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad padaryta žala turi būti

¹²² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras/ sudarytojas J. Prapiestis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 323-328.

¹²³ J. Wessels. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veikla ir jos struktūra. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 103.

¹²⁴ Ten pat. P. 104.

¹²⁵ Ten pat. P. 107.

mažesnė už tą, kurios siekta išvengti, reikalauja tik formalaus padarytos ir išvengtos žalos palyginimo, taip pat, kad ši nuostata turi būti keičiama į „mažiau reikšminga už tą, kurios siekta išvengti“. Atitinkamai pakeitus Lietuvos Respublikos BK, žalos būtų lyginamos ne tik pagal kiekybinį, bet ir pagal kokybinį rodiklį. Be to, formuluotė „mažiau reikšminga“ reiškia, kad svarbiausia, jog pagal visuomeninę reikšmę padarytoji žala būtų mažiau reikšminga už išvengtąją, o ne vien pagal savo mastą.¹²⁶ Kaip pavyzdį, galima pateikti tokią situaciją: veislinis šuo be antsnukio ir be pavadėlio užpuola kitą neveislinį šunį, kuris yra su antsnukiu ir laikomas šeimininko už pasaitėlio. Neveislinis šuo dėl antsnukio negali apsiginti, taigi, jo šeimininkas pasiėmęs pagali bando nuvyti užpuoliką, suduoda jam stiprius smūgius ir dėl šio smarkaus fizinio poveikio veislinis šuo nugaišta. Pasirodo, jog toks tiesioginis poveikis pavojaus šaltiniui – veisliniam šuniui – jo šeimininkui padaro turtinę žalą, mat šuo veislinis, buvo įsigytas už kelis tūkstančius litų, yra kelių parodų nugalėtojas ir pan. Tuo tarpu apgintasis šuo yra neveislinis, jį įsigyjant asmuo neturėjo išlaidų ir pan. Šiuo atveju beginantis savo šunį asmuo įvykdė veiką, kuri gali būti kvalifikuota kaip turto sunaikinimas (Lietuvos Respublikos BK 187 str. 1 d.), bet asmuo šią veiką įvykdė gindamas savo turtą nuo iškilusio pavojaus. Vertinant formaliai pinigine išraiška padarytą ir išvengtąją žalą, padaryta žala yra reikšmingesnė už išvengtąją ir būtinojo reikalingumo normos pritaikymas šioje situacijoje būtų atmetamas. Tačiau vadovaujantis požiūriu, kad kai paliečiamos asmens, dėl kurio kilo pavojus (šeimininkas neuždėjo šuniui antsnukio, nelaikė už pasaitėlio), vertybės, turėtų būti atsisakoma griežtos pozicijos, jog negalima padaryti lygiavertės ar didesnės žalos šio asmens vertybėms ir tokiu būdu įvertinus padarytosios ir išvengtosios žalos visuomeninę reikšmę, gali būti prieita išvada, jog ginamasis interesas (išvengtoji žala) yra socialiai labiau reikšmingas. Vadinasi, aiškinantis visuomeninę padarytosios ir išvengtosios žalos reikšmę, kaip vieną iš vertinimo kriterijų, galima būtų naudoti ir mūsų akcentuotą principą, skelbiantį, jog asmens, dėl kurio kilo pavojus, vertybėms galima padaryti kiekybiškai ir kokybiškai lygiavertę ar didesnę žalą, kaip pavojaus šaltiniui.

Dauguma valstybių baudžiamosios teisės mokslininkų yra vieningos nuomonės, jog būtinojo reikalingumo atveju padarytoji žala (pažeistasis interesas) turi būti mažiau reikšminga negu išvengtoji žala (ginamas interesas), kadangi labiau reikšmingos vertybės išsaugojimas gali sutapti su visuomenės interesais ir tapti jai naudingas, socialiai priimtinas, o būtent veikos naudingumas visuomenei lemia, kad veika, kaip būtinojo reikalingumo elementas, nėra pavojinga visuomenei. Tačiau nereikėtų griežtai smerkti pozicijos, jog leidžiama padaryti lygiavertę ar labiau reikšmingą žalą, jeigu šio leidimo taikymo ribos susiaurinamos kitomis (papildomomis) teisėtumo sąlygomis, kaip aptarto Vokietijos baudžiamojoje teisėje įtvirtinto atleistino būtinojo reikalingumo atveju. Manytina, kad pastaroji nuostata nepažeidžia proporcingumo principo. Taip pat pastebime, jog vertinant žalų visuomeninę reikšmę

¹²⁶ Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004. P. 135.

(sprendžiant padarytosios bei išvengtosios žalos santykį), tikslinga atsižvelgti į tai, ar būtinojo reikalingumo situacijoje pažeistoji vertybė buvo pavojaus šaltinis, ar su kilusiu pavojumi ji nėra susijusi.

III. BŪTINASIS REIKALINGUMO IR KITŲ BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ŠALINANČIŲ APLINKYBIŲ SANTYKIS

Lietuvos Respublikos BK numato baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sistemą, įtvirtintą viename skyriuje. Šio skyriaus normose numatytos aplinkybės šalinančios baudžiamąją atsakomybę tarpusavyje panašios ne tik tapačiomis teisinėmis pasekmėmis, bet ir kai kuriomis teisėtumo sąlygomis (pvz. realaus ir akivaizdaus pavojaus reikalavimas būtinojo reikalingumo ir būtiniosios ginties nuostatose, žalos padarymas tik besikėsinančiajam būtiniosios ginties atveju ir žalos padarymas tik sulaikomam asmeniui, sulaikant asmenį, padariusį nusikalstamą veiką ir kt.), taip pat ir situacijomis, kurioms jos gali būti taikomos. Dėl minėto šių aplinkybių panašumo, tam tikrose situacijose gali iškilti klausimas, kurią iš baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių reikia taikyti. Kitaip tariant, iškyla baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių kolizijos problema.

Mokslinėje literatūroje išsakoma nuomonė, kad būtinojo reikalingumo elementų vienu ar kitu aspektu turi kiekviena baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, tiksliau kalbant, būtinasis reikalingumas yra tarsi visų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių pagrindas. Pasak V. F. Antonovo, bet kokie atvejai, kai padaroma priverstinė žala įstatymo saugomiems interesams, ir kai jie nepatenka į būtiniosios ginties, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo, pateisinamos rizikos, įsakymo vykdymo institutų sferas, juos apima būtinojo reikalingumo institutas.¹²⁷

Sutinkame su P. Kujalio išsakyta pozicija, jog labiausiai dėl savo požymių tarpusavyje panašios šios baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės: būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas, profesinių pareigų vykdymas, ir kad būtent tarp šių aplinkybių galima kolizija.¹²⁸ Rusų baudžiamosios teisės doktrina nurodo, kad būtinojo reikalingumo, būtiniosios ginties bei asmens, padariusios nusikaltimą, sulaikymo institutus suartina ne tik įstatyminis jų įvertinimas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių, bet ir veikos teisėtumo pagrindas (akivaizdus pavojus teisėtiems interesams) bei vienodas teisėtų interesų gynybos būdas – žalos padarymas.¹²⁹ Pastebėtina, kad nors ir negausi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau –LAT) jurisprudencija baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių taikymo klausimais, tačiau ištyrę esamas LAT nutartis minėtais klausimais nuo 2003 metų, atkreipėme dėmesį, kad nagrinėjamų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atribojimo klausimas iškyla ir teisminiuose ginčuose.¹³⁰

¹²⁷ В. Ф. Антонов. Крайняя необходимость в уголовном праве. - Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 65.

¹²⁸ Kujalis P. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004. P. 154.

¹²⁹ В. В. Орехов. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключающие преступность деяния - Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. С. 137.

¹³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 10 11 Nr. 2K-558/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 02 07 Nr. 2K-226/2006.

3.1. Būtinasis reikalingumas ir būtinoji gintis.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse būtinoji gintis apibrėžiama kaip asmens padarymas baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos požymius formaliai atitinkančios veikos ginantis ar ginant kitą asmenybę, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsینimosi, jei nebuvo peržengtos būtiniosios ginties ribos. Šiuo atveju asmuo darydamas žalą (darydamas veiką, formaliai atitinkančią nusikalstamos veikos požymius) ginasi ar gina kitą asmenį nuo pavojingo kėsинimosi (nuo iškilusio pavojaus).

Baudžiamosios teisės mokslinėje literatūroje atliktos išsamios analizės ir pateikti būtinojo reikalingumo ir būtiniosios ginties atribojimo kriterijai: skiriasi veikiančių subjektų elgesys (pavojaus šalinimas ar gynyba); būtinojo reikalingumo ir būtiniosios ginties tikslas; pavojaus šaltinis būtinojo reikalingumo atveju platesnio pobūdžio; žalos „patyrėjas“ – būtiniosios ginties atveju žala padaroma tik besikėsинančiajam; būtinojo reikalingumo atveju imtis atitinkamų veiksmų galima tik tuo atveju, kai pavojaus pašalinti kitais būdais neįmanoma; būtinojo reikalingumo atveju nustatytas žalų santykis: padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga negu išvengtoji.¹³¹ Tačiau kai kuriose išskylančiose situacijose, kai žala padaroma asmeniui, kuris yra pavojaus šaltinis, lieka atviras klausimas, kuri iš baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių turėtų būti taikoma: būtinasis reikalingumas ar būtinoji gintis. Ši dilema svarbi veikiančiam asmeniui, kuris siekia elgtis teisėtai, be to, yra sprendžiamas labai svarbus klausimas, ar jis bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ar ne. Juk būtinojo reikalingumo atveju asmuo veikia teisėtai tuo atveju, jei patenkinamas reikalavimas, kad padaryta žala būtų mažiau reikšminga negu išvengtoji, taip pat reikalavimas, kad žalos padarymas būtų kraštutinė priemonė, kai tuo tarpu būtiniosios ginties atveju tokių reikalavimų nėra.

Panagrinėkime hipotetinį pavyzdį: medžioklės sezono metu du medžiotojai išėjo į medžioklę pavieniui ir naktį tyko žvėrių skirtingose vietose, nežinodami apie vienas kito buvimą. Medžiotojas A, keisdamas savo buvimo vietą atsiduria per šūvio atstumą nuo medžiotojo B, kuris, manydamas, jog ten juda šernas, mat pro jo budėjimo vietą turėjo praeiti šernų banda, nusitaiko į medžiotoją A (neatsargiai kėsинasi į jo gyvybę). Medžiotojas A, pamatęs, jog medžiotojas B į jį nusitaikęs, ir jis neturįs kur pasislėpti (atsidūręs miško aikštelėje), šūkteli, tačiau medžiotojas B neišgirsta, ir medžiotojas A gindamasis/ šalindamas jo gyvybei ar sveikatai iškilusį pavojų šauna į medžiotoją B ir atima jam gyvybę. Kaip vertinsime šią medžiotojo B neatsargaus kėsинimosi situaciją, nulėmusią medžiotojo B mirtį: ar kaip būtinąjį reikalingumą, ar

¹³¹ Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę: daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004. P.155-162; В. В. Орехов. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключающие преступность деяния. - Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. С. 126-139.

kaip būtinąją gintį. Jei situacija bus įvertinta kaip būtinasis reikalingumas, medžiotojas A bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, nes nebus patenkintos būtinąjo reikalingumo sąlygos: reikalavimas padaryti mažiau reikšmingą žalą negu išvengtoji, kai šiuo atveju žala lygiavertė – medžiotojas išgelbėjo savo gyvybę, atėmęs medžiotojo B gyvybę. Jeigu situacija būtų įvertinta kaip būtinąji gintis, medžiotojui A baudžiamoji atsakomybė nekiltų, nes žala, padaryta būtinąsios ginties atveju gali būti ir lygiavertė, ir labiau reikšminga negu išvengtoji.

Pasak P. Kujalio, tais atvejais, kai žala padaroma pavojaus šaltiniui, atirbojant būtinąją gintį nuo būtinąjo reikalingumo, reikia vadovautis asmens, kaip pavojaus šaltinio, elgesio pobūdžio požymiu. Tiksliau kalbant, būtinąsios ginties atveju asmens, kaip pavojaus šaltinio, elgesys pasireiškia tyčiniu, agresyviu poveikiu kitam asmeniui ar jam priklausančiai vertybei. O būtinąjo reikalingumo atveju asmens, kaip pavojaus šaltinio, elgesys nėra tyčinis ir agresyvus.¹³² Taigi, pasak P. Kujalio, kai asmuo sukelia pavojų kito asmens teisėtiems interesams tyčia – tada susiklosčiusi situacija traktuojama kaip būtinąsios ginties situacija; jeigu pavojų asmuo sukėlė neatsargiai, tada situacija traktuojama kaip būtinąjo reikalingumo atvejis. Vadinas, vadovaujantis šia pozicija, mūsų pateikto pavyzdžio situacija būtų įvertinta kaip būtinasis reikalingumas (medžiotojas B netyčia nusitaikė į medžiotoją A, nes manė, jog ten šernas) ir medžiotojui A kiltų baudžiamoji atsakomybė bendrais pagrindais, nes nebuvo patenkintos būtinąjo reikalingumo teisėtumo sąlygos.

Visgi būtina atkreipti dėmesį, jog nei baudžiamosios teisės doktrina¹³³, nei LAT teismų praktika¹³⁴ nenurodo, jog kėsinimasis (pavojaus sukėlimas) būtinąsios ginties atveju turi būti tyčinis. V. Pavilionis ir R. Merkevičius akcentuoja, jog kėsinimasis formaliai atitinka baudžiamajame įstatyme numatytos veikos požymius, jeigu išoriškai panašus į tam tikrą baudžiamajame įstatyme numatytą veiką. Tuo tarpu užpuoliko kaltės formos įstatymas neaiškina. Darytina išvada, kad būtinąji gintis galima ir kai asmuo kėsinasi tyčia, ir kai neatsargios kaltės forma, taip pat tais atvejais, kai jis veikia be kaltės.¹³⁵ Remiantis šia pozicija, jog pavojingas kėsinimasis gali būti neatsargus ir be kaltės, sugrįžus prie pateikto pavyzdžio apie medžiotojus, lieka neatsakytas klausimas, kuri baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė turėtų būti taikoma. Tiek būtinąjo reikalingumo, tiek būtinąsios ginties atveju asmens, kaip pavojaus

¹³² Žr.: P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004. P.158.

¹³³ Žr.: Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso komentaras/ sudarytojas J. Prapiestis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 180-188; Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. Ir kt. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. - Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 223- 225; V. Pavilionis, R. Merkevičius. Būtinąji gintis. - Vilnius:Justitia, 1999. P. 52-55; B. B. Орехов. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключающие преступность деяния - Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. С. 137-139.

¹³⁴ Žr.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. 4 „Dėl teismų praktikos taikant įstatymus dėl būtinąsios ginties ir jos ribų peržengimo“; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys: 2004 m. gruodžio 28 d. Nr. 2K-7000/2004; 2004 m. lapkričio 23 d. Nr. 2K-764/2004; 2004 m. kovo 2 d. Nr.2k-175/2004; 2006 m. lapkričio 14 d. Nr. 2K-525/2006; 2006 m. spalio 24 d. Nr. 2K-537/2006. Teigiama, kad būtinąji gintis galima tik nuo pavojingo kėsinimosi, kuris apibrėžiamas, kaip veika, turinti nusikalstamos veikos požymių, taigi, ir neatsargi nusikalstama veika gali būti pripažinta pavojingu kėsinimusi.

¹³⁵ V. Pavilionis, R. Merkevičius. Būtinąji gintis. - Vilnius: Justitia, 1999. P. 55.

šaltinio, elgesys turi būti objektyviai pavojingas, nėra svarbus subjektyvus asmens, kaip pavojaus šaltinio, elgesio aspektas.

Į analizuojamą problemą reikėtų pasižiūrėti ir iš platesnio - visuomeninio vertinimo taško. Visuomenė yra žmonių tarpusavio (socialinių) santykių kūrinys ir tikroji jų būtis. Socialiniai (teisiniai) santykiai atsiranda dėl to, kad taip galima veiksmingiau apsaugoti bei įgyvendinti savo interesus (teises). Tačiau dėl santykių dalyvių interesų priešingumo ir šie santykiai tampa nesuderinami, galintys tapti ne tik gėriu, bet ir grėsme žmogaus teisėms. Tai lemia socialinių santykių humanizavimo poreikį, kurio įgyvendinimas tampa nuolat sprendžiama problema. Kaip tik šiai problemai spręsti ir yra skirta teisė, kuri turi paveikti santykius taip, kad jie taptų labiau asmens išlaisvinimo negu pavergimo santykiais.¹³⁶ Teisės socialinė paskirtis teisę tiesiogiai įprasmina visuomenėje kaip socialinio elgesio reguliatorių.¹³⁷ Asmens teisėtas elgesys – tai asmens elgesys, neprieštaraujantis teisės normų reikalavimams.¹³⁸ Teisės normos nurodo pareigas, kurias asmuo vykdydamas, gali įgyvendinti savo teises. Tačiau ar visos teisės normose numatytos pareigos (reikalaujamas asmens elgesys) yra pagrįstos. Ar kartais žmogus nėra išspraudžiamas į nehumaniškų, netgi absurdiškų teisinių reikalavimų rėmus? Juk, kaip pabrėžia A. Vaišvila, teisė turi paveikti žmonių tarpusavio santykius taip, kad jie taptų labiau asmens išlaisvinimo santykiais. Kad ir mūsų pateiktame pavyzdyje apie medžiotojus – ko mes reikalaujame iš medžiotojo A? Kaip jis turėjo pasielgti? Tiksliau kalbant, ar minėtoje situacijoje medžiotojui A iškilus kitaip nepašalinamam pavojui jo gyvybei mes pagrįstai (pateisinamai) reikalausime iš jo nepažeisti žalų pusiausvyros, kitaip tariant, reikalausime iš asmens priimti jo gyvybei gresiantį pavojų ir nesiimti gynybinių veiksmų, nes gali būti pažeistas reikalavimas padaryti mažiau reikšmingą žalą; ar leisime jam padaryti labiau reikšmingą ar lygiavertę žalą negu ta, kurios medžiotojas siekė išvengti? Išlieka neapibrėžtumas, kada asmens elgesys bus pripažintas teisėtu.

Vokietijos baudžiamoji teisė leidžia asmeniui gintis nuo akivaizdaus neteisėto puolimo (нападение)¹³⁹. Pasak A. E. Žalinskio, Vokietijos baudžiamosios kodekso 32 straipsnyje įtvirtinta būtinoji gintis galima nuo puolimo – tyčinės (сознательный) grėsmės teisėtiems interesams, patikslindamas šią mintį, autorius nurodo, kad kėsinimasis nebūtinai turi būti kalta veika, bet ji privalo būti valinga, subjektas turi valdyti savo veiksmus, veiksmas turi būti priklausomas nuo asmens valios.¹⁴⁰ Sutikdami su šia Vokietijos baudžiamosios teisės (ir P. Kujalio) pateikta pozicija, mes išspręstumėme pateiktojo pavyzdžio problemą – pripažintumėme, jog medžiotojas A veikė ne būtinosios ginties situacijoje ir taikytumėme būtinojo reikalingumo normą, taip išspręstumėme jį į griežtus rėmus nepadaryti labiau reikšmingos žalos negu siekė išvengti.

¹³⁶ Žr.: A. Vaišvila. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2004. P. 401.

¹³⁷ Ten pat. P. 161.

¹³⁸ Ten pat. P. 427-428.

¹³⁹ А. Э. Жалинский. Современное немецкое уголовное право. – Москва: Проспект, 2006. С. 183.

¹⁴⁰ Ten pat. P. 186.

Tačiau ar pripažinę, kad būtinoji gintis galima tik tyčinio pavojingo kėsinosi atveju, mes pernelyg nesusiaurinsime būtiniosios ginties taikymo galimybių. Tiksliau kalbant, visi atvejai, kai asmuo, kaip pavojaus šaltinis, veiks neatsargiai (neatsargiai kėsinsis) ar bus ginamasi nuo vaiko ar psichiškai neįgalaus asmens, kurie nėra nusikalstamos veikos subjektai, bus taikoma būtinąjo reikalingumo norma. Šiuo atveju kiekvieną kartą, kai asmuo sukels pavojų teisėtiems interesams be tyčios, bus besąlygiškai reikalaujama padaryti mažiau reikšmingą žalą negu išvengtoji. Toks sprendimo variantas atrodo nepriimtinas, kadangi tuo atveju, kai asmens teisėms pavojus bus sukeltas neatsargiai, ir nors nebus kito būdo pašalinti pavojų, kaip tik pažeisti neatsargiai besikėsinančio asmens teisėtus interesus, asmuo bus priverstas aukoti (neginti) savo gėrį, nesiimti jokių veiksmų, kai kyla grėsmė šalinant pavojų padaryti labiau reikšmingą žalą negu ta, kurios siekta išvengti. Sugrįžę prie analizuojamo pavyzdžio, pastebėsime, jog medžiotojas A, numatydamas, kad gindamasis nuo neatsargaus medžiotojo kėsinosi ir šaudamas į jį, gali atimti jo gyvybę (padaryti lygiavertę žalą tai, kurios siekia išvengti) ir norėdamas neperžengti teisėto elgesio ribų, bus priverstas nesiimti veiksmų pavojaus pašalinimui. Toks beginančio savo vertybes nuo pavojaus asmens veiksmų suvaržymas pamina visuomenėje pripažįstamas humanizmo¹⁴¹ nuostatas.

Pateiktasis sprendimo būdas galėtų tapti priimtinas tuo atveju, jeigu įtvirtinę, kad būtinoji gintis galima tik tyčinio kėsinosi atveju, lygiagrečiai numatytumėme šalia reglamentuoto būtinąjo reikalingumo instituto Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme normą, numatančią Vokietijos baudžiamajoje teisėje įtvirtinto atleistino būtinąjo reikalingumo atitikmenį. Tiksliau kalbant, vadovaujantis proporcingumo principu, asmeniui ginant atitinkamas įsakmiai įstatyme nurodytas teisinės vertybes, leisime būtinąjo reikalingumo atveju padaryti lygiavertę ar reikšmingesnę žalą negu buvo iškilusi. Įtvirtinus šią koncepciją Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme, anksčiau pateikto pavyzdžio situacijoje medžiotojui A nekiltų baudžiamoji atsakomybė kaip veikus baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės – būtinąjo reikalingumo, nereikalaujančio padaryti mažiau reikšmingą žalą negu išvengtoji, sferoje.

Žinoma, atsisakydami svarbesnio intereso principo, galime sukurti situaciją, jog pažeidę būtinąjo reikalingumu numatytą padarytosios ir išvengtosios žalos santykį, asmenys remsis būtinąjo reikalingumu, nereikalaujančiu šio santykio ir taip sieks išvengti atsakomybės. Tokiu būdu bus neribojamas žalos padarymas būtinąjo reikalingumo atveju (kai iškilo akivaizdus pavojus ir jo kitaip nebuvo galima išvengti). Kad būtų išvengta tokio galimo nesusipratimo, reikėtų nustatyti tam tikrus apribojimus, kada naujoji norma galėtų būti taikoma. Vokietijos baudžiamoji teisė nurodė baigtinį sąrašą vertybių, kurios gali būti ginamos bei asmenų ratą, kurių

¹⁴¹ Humanizmas – pažiūrų sistema, žmogų laikanti pagrindine vertybe, jo gerovę – socialinių institutų vertinimo kriterijumi, o lygybę, teisingumą, žmogiškumą – trokštamais žmonių santykių principais. Tarptautinių žodžių žodynas/ red. A. Kinderys. - Vilnius: Alma litera. 2003. P. 308.

teisėtos vertybės, patenkančios į nurodytą sąrašą, gali būti ginamos atleistinu būtinuoju reikalingumu. Remiantis šiais Vokietijos baudžiamosios teisės įtvirtintais apribojimais, Lietuvos Respublikos įstatymų leidžiamoji valdžia turėtų apsispręsti, kokias vertybes galima būtų ginti būtinuoju reikalingumu, nereikalaujančiu mažiau reikšmingos padarytosios žalos, bei kurių asmenų įvardintos vertybės galėtų būti ginamos.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ši norma galėtų būti įtvirtinta kaip 31 straipsnio, reglamentuojančio būtinąjį reikalingumą, dalis ir skambėti taip: „*asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jo paties, giminaičių ar artimųjų gyvybei, sveikatai ar laisvei gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis*“. Atitinkamai Lietuvos Respublikos BK 28 straipsnio 2 dalies pabaiga turėtų būti išdėstyta: „*nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio tyčinio kėsینimosi*“.

Apibendrinant reikėtų akcentuoti, jog tais atvejais, kai pavojaus šaltinis yra asmuo, jo veika, iškyla situacijų, kada yra sudėtinga atriboti būtinąją gintį nuo būtinojo reikalingumo pagal baudžiamosios teisės doktrinoje nurodytus atribojimo kriterijus (atsisakant nuostatos, kad būtinojo reikalingumo metu žala padaroma tretiesiems asmenims). Galbūt reikėtų apsvarstyti galimybę keisti šiuo metu galiojančius būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties institutus, įtvirtinant nuostatą, kad būtinoji gintis galima tik tyčinio kėsینimosi atveju bei numatant, kad ginant išakmiai apibrėžtas vertybes būtinuoju reikalingumu nebūtų reikalaujama padarytosios ir išvengtosios žalos proporcijos. Tokiu būdu būtų išspręstas gynybos nuo neatsargaus kėsینimosi klausimas.

3.2. Būtinasis reikalingumas ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas.

Baudžiamąją atsakomybę šalinančio aplinkybės, įtvirtintos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 29 straipsnyje, esmė – tai fizinio asmens teisė sulaikyti asmenį, padariusį nusikalstamą veiką ir aktyviai siekiantį išvengti sulaikymo, padarant jam baudžiamajame įstatyme apibrėžtą žalą.

Norėtumėme atkreipti dėmesį, jog mūsų šiame darbe nagrinėjamų užsienio valstybių Prancūzijos baudžiamojoje teisėje, anglosaksų (anglo-amerikiečių) bendrojoje teisėje nėra numatytas asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė. Įdomu tai, kad asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas (laikinas sulaikymas) Vokietijos teisėje yra numatytas baudžiamojo proceso įstatymu. Vokietijos baudžiamojo proceso įstatymas kiekvienam leidžia asmenį, užkluptą darant nusikalstamą veiką ar priešingą teisei veiką, ar asmenį, kuris iš karto po tokios veikos padarymo yra persekiojamas, laikinai sulaikyti, kai yra pagrindo manyti, kad šis asmuo gali pabėgti ar kai neįmanoma tuoj pat nustatyti jo tapatybės. Šiam sulaikymui būtina prielaida – baudžiamoji ar kita priešinga teisei

veika¹⁴² platesnio pobūdžio palyginus su Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtinta nuostata, nurodančia, kad sulaikomas asmuo privalo būti padaręs nusikalstamą veiką. Galbūt ši Vokietijos baudžiamosios teisės pozicija yra labiau priimtina, kadangi sulaikančiam asmeniui gali būti ne visada aišku, ar asmuo, kurį siekiama sulaikyti, padarė nusikalstamą veiką, ar tik administracinės teisės pažeidimą, tačiau šis sulaikymo aspektas neįeina į mūsų nagrinėjimo objektą.

P. Kujalis išskyrė būtiną reikalingumą ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo atribojimo kriterijus: vertybės, kurias siekiama apsaugoti, pavojaus šaltinis, pavojaus realumo turinys, pavojaus akivaizdumas, kam padaroma žala, šalinant pavojų, reikalavimai padarytai žalai.¹⁴³ Pritardami pozicijai, kad būtinas reikalingumas ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas yra dvi atskiros baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, papildysime P. Kujalio pateiktus atribojimo kriterijus vienu iš rusų baudžiamosios teisės doktrinos pateikiamu skiriamuoju požymiu. V. V. Orechovas teigia, kad asmuo būtiną reikalingumą situacijoje atsiduria ne savo valia, kai tuo tarpu sulaikant asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, veikimo (žalos padarymo) iniciatyva kyla iš sulaikymo teisę turinčio asmens.¹⁴⁴ Taip pat reikėtų akcentuoti, kad teisė sulaikyti asmenį, padariusį nusikalstamą veiką ir aktyviai siekiantį išvengti sulaikymo, gali būti įgyvendinta net ir tuo atveju, kai yra reali galimybė kreiptis į atitinkamą teisėsaugos instituciją.¹⁴⁵ Šiuo aspektu sulaikymas asmens, padariusio nusikalstamą veiką, labai skiriasi nuo būtiną reikalingumą, kurio atveju atitinkamas asmens veikimas turi būti kraštutinė pavojaus pašalinimo priemonė, t.y. kitomis priemonėmis išvengti pavojaus nebuvo įmanoma.

Manytina, jog asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo pripažinimas atskira baudžiamąją atsakomybę šalinančia aplinkybe yra pagrįstas, nepaisant to, kad asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas ir būtinas reikalingumas turi panašių bruožų bei kad nagrinėjamų užsienio valstybių baudžiamojoje teisėje asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas neišskiriamas kaip atskira baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė.

3.3. Būtinas reikalingumas ir profesinių pareigų vykdymas.

Profesinių pareigų vykdymo norma Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 30 straipsnyje aprašyta labai lakoniškai, nurodant, kad asmuo neatsako už žalą, jei ją padarė

¹⁴² J. Wessels. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veikla ir jos struktūra. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 117.

¹⁴³ Žr.: P. Kujalis. Būtinas reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004. P.162-166.

¹⁴⁴ В. В. Орехов. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключающие преступность деяния - Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. С. 139.

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras/ sudarytojas J. Prapiestis. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 189.

vykdydamas profesines pareigas ir jeigu neviršijo įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų. Akcentuojami trys aspektai: padaryta žala, ji turi būti padaryta tik vykdant profesines pareigas ir privalu neviršyti teisės aktų nustatytų įgaliojimų. Nėra numatytas reikalavimas, jog žalos padarymas būtų vienintelė priemonė pašalinti pavojų, apskritai nėra kalbama apie pavojaus pašalinimą, nėra reikalaujama žalų santykio, numatyto būtinojo reikalingumo atveju. Iš pirmo žvilgsnio būtinojo reikalingumo bei profesinių pareigų vykdymo įstatyminės formuluotės žymiai skiriasi ir sunku būtų sutikti su tuo, jog galimos tokios situacijos, kurios atitiktų ir būtinojo reikalingumo ir profesinių pareigų nuostatas. Tačiau nukreipiančioji nuostata - „jei neviršijo įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų“ - kaip tik ir suartina šiuos institutus.

Specialieji įstatymai, skirti valstybės pareigūnų, turinčių viešojo administravimo įgaliojimus nepavaldžių asmenų atžvilgiu, profesinių pareigų reglamentavimui, nustato šių pareigūnų įgaliojimus bei jų vykdymo taisykles. Policijos veiklos įstatymo¹⁴⁶ 4 straipsnio 2 dalis nustato, kad prievarta gali būti naudojama tik būtiniais atvejais ir remiantis proporcingumo principu; Generalinės prokuratūros įstatymo¹⁴⁷ 55 straipsnio 3 dalis numato, jog panaudojant šaunamuosius ginklus, šaudmenis ir specialiąsias asmens apsaugos priemones turi būti siekiama išvengti sunkių padarinių žmogaus gyvybei ir sveikatai, asmenų turtui; Bausmių vykdymo kodekso¹⁴⁸ 120 straipsnio 2 dalis numato, kad naudodami specialiąsias priemones pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių, 4 dalis pabrėžia, kad priemonių naudojimas privalo būti nutrauktas, kai tik išnyksta jų naudojimo pagrindai; Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto¹⁴⁹ 26 straipsnio 1 dalis nurodo, kad pareigūnas turi teisę panaudoti prievartą, kai ji būtina ir privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių. Kaip matome, minėtų įstatymų nuostatos, kurių įtvirtinimu siekiama įpareigoti pareigūnus imtis atitinkamų veiksmų tik būtiniais atvejais ir stengtis nesukelti nepagrįstos žalos, panašios į būtinojo reikalingumo normos nustatytas teisėtumo sąlygas, nors nenurodoma, jog atlikti veiksmus, galinčius lemti žalos atsiradimą galima tik tuo atveju, kai kitaip pavojaus pašalinti neįmanoma, ir nereikalauja, kad padarytoji žala būtų mažiau reikšminga negu išvengtoji. Tačiau yra išakmiai nustatoma, jog prievartiniai veiksmai galimi tik tada, kai tai yra būtina, bei numatomos žalos ribos (pasekmės neturi būti sunkios, nustatomas proporcingumo principo reikalavimas). Tokio pobūdžio reikalavimai (mažesni negu būtinojo reikalingumo atveju) savaime suprantami, nes kitu atveju pareigūnų veiksmų laisvė būtų per daug suvaržyta (veikti tuo atveju, kai kitaip pašalinti pavojaus neįmanoma bei būtinai patenkinti žalų santykio reikalavimą) ir jų veikla taptų neefektyvi. Be to, specialieji įstatymai reglamentuoja atvejus, kokiais atvejais gali būti panaudota prievarta: siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis ir kitais atvejais, saugant bei ginant asmenis, visuomenės, valstybės

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777.

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 42-1919.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1656.

teisėtus interesus (Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnio 1 dalis, Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto 26 straipsnio 1 dalis); taip pat numatoma, jog prievartos aktai, galintys nulemti itin sunkias pasekmes: sukelti kūno sužalojimus ar mirtį, šaunamojo ginklo naudojimo atvejai, tarnybinių šunų panaudojimo (siekiant apginti kitus pareigūnus ar asmenis) atvejai gali būti tik išimtiniai, esant tarnybiniam būtinumui, kai visi kiti įmanomi būdai ir priemonės išnaudoti ir kitos priemonės neveiksmingos. Vadinasi, veiksmai, galintys lemti itin sunkias pasekmes (sukelti didelę žalą) gali būti naudojami tik išimtiniais atvejais, kai kitaip pavojaus išvengti jau neįmanoma.

Minėtų teisės aktų analizė rodo, jog pareigūnų, vykdančių profesines pareigas, veikimo laisvė yra didesnė palyginus su asmenų, veikiančių būtinojo reikalingumo situacijoje, nėra įtvirtintas žalų santykis, tik galimos žalos ribos. Pastebėtina, jog tam tikrais atvejais individas turi būti pasiruošęs aukotis, tai lemia visuomenės solidarumas¹⁵⁰ Be to, specialieji įstatymai leidžia riboti asmens teises (manome, kad prievarta savo esme reiškia ir teisių ribojimą) tik tais atvejais, kai tai būtina (esant tarnybiniam būtinumui) ir laikantis proporcingumo principo (Policijos veiklos įstatymo 4 straipsnio 2 dalis). Pastarasis principas gali būti suprantamas kaip galimybė taikyti apribojimus, tik jei tai būtina demokratinėje visuomenėje ir yra svarbiau už asmens teisę.¹⁵¹ Valstybės pareigūnų veiklos tikslai kaip tik ir nukreipti į visuomenės gerovės palaikymą (siekimas užkirsti kelią nusikalstamos veikos atlikimui, sulaikyti asmenį, padariusį nusikalstamą veiką ir aktyviai vengiantį sulaikymo, ginti asmenų, visuomenės interesus ir kt.), o asmens teisių ribojimai, kuriuos lemia profesinių pareigų vykdymas (pvz. pastato durų priverstinis atidarymas, persekiojant asmenį, padariusį nusikalstamą veiką ir siekiantį išvengti sulaikymo; asmens transporto priemonės pasinaudojimas nuvykti į įvykio vietą; privačiame miške ugnies sienos sukūrimas siekiant užkirsti kelią tolesniam miškų gaisro plitimui), leidžia išsaugoti svarbesnius interesus.

Kaip matome, vienas iš būtinojo reikalingumo bei profesinių pareigų vykdymo atribojimo kriterijų yra tai, kad profesinių pareigų vykdymo institutas nenustato griežto žalų santykio, o tik numato galimos žalos ribas. Lietuvos Respublikos BK 30 straipsnis pateisina profesinę veiklą reglamentuojamuose įstatymuose numatytą žalą, kurios negalėtų pateisinti kitos baudžiamąją atsakomybę pašalinančios aplinkybės.¹⁵²

Panagrinėkime du atvejus: automobilis nuvažiavo nuo kelio ir rėžėsi į medį, dėl susilanksčiusios automobilio konstrukcijos vairuotojas ir keleivis liko įstrigę automobilyje, kuris pradėjo liepsnoti. Įvykį matę praeiviai, mėgindami padėti nukentėjusiesiems išsigelbėti naudodami po ranka pasitaikiusias priemones, suardo automobilį ir išlaisvinę nukentėjusiuosius

¹⁵⁰ J. Wessels. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veikla ir jos struktūra. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 104.

¹⁵¹ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. P. 342.

¹⁵² P. Kujalis. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – V., 2004. P.171.

padaro automobilio savininkui turtinę žalą (visiškai suardo automobilį). Šią situaciją vertinsime kaip būtinąjį reikalingumą, nes kitaip nukentėjusiųjų nebuvo galima išgelbėti ir padaryta turtinė žala yra kokybiškai mažiau reikšminga negu išvengtoji (dviejų asmenų žūtis). Kitas atvejis – tokia pati situacija, tik nukentėjusiuosius išlaisvina laiku atvykę priešgaisrinės saugos tarnybos pareigūnai, supjaustę automobilį specialia technika. Šios dvi situacijos skiriasi tik veikusiu subjektu – pirmoje situacijoje būtinąjį reikalingumą situacijoje veikė fiziniai asmenys, o antroje – specialus subjektas – pareigūnai.

Atrodytų, jog pavyzdyje pateiktas profesinių pareigų vykdymas – tik būtinąjį reikalingumą atmaina, kai situacijoje veikia specialus subjektas. Tačiau P. Kujalis pastebėjo, kad profesinių pareigų vykdymo atveju subjekto veikimas nepriklauso nuo valios, t.y. jis nėra laisvas pasirinkti elgesio variantą, kaip kitų aptartų baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių atveju, tai yra specialus subjekto pareiga.¹⁵³

Darytina išvada, kad profesinių pareigų vykdymo išskirtinumą lemia veikiantis specialusis subjektas, jo pareiga veikti bei nuostata, kad nepažeidus įstatymų bei kitų profesines pareigas reglamentuojančių teisės aktų nustatytų įgaliojimų, padaryta žala neturi atitikti būtinąjį reikalingumą atveju reikalaujamo žalų santykio. Nors kitų nagrinėtų valstybių baudžiamoji teisė neišskiria profesinių pareigų vykdymo kaip atskiros baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, tai nesumenkina Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjų pozicijos išskirti ją kaip atskirą baudžiamąją atsakomybę šalinančią aplinkybę.

¹⁵³ Ten pat. P. 170.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina būtinaįj reikalingumą vieningai priskiria baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių institutui, nors ir šio instituto pavadinimas skyrėsi. Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių išskirtinumas tas, kad, jei asmens veika atlikta esant baudžiamąją atsakomybę šalinančiai aplinkybei laikoma, kad asmuo nėra įvykdęs nusikalstamos veikos, nėra pagrindo asmenį traukti baudžiamojon atsakomybėn. Kadangi asmuo netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn, šių aplinkybių prasmę geriausiai nusako pavadinimas „baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“.

2. Lietuvos baudžiamosios teisės baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių instituto įtvirtinimo forma atitinka bendrosios sistemos nuostatas: baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės susistemintos viename Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies skyriuje ir gali būti taikomos visoms Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje numatytoms nusikalstamosioms veikoms.

3. Būtinąjo reikalingumo instituto esmė visose nagrinėjamosiose valstybėse tapati: tai pateisinamos žalos padarymas vienoms teisinėms vertybėms, siekiant apsaugoti kitas teises vertybes nuo iškilusio pavojaus. Asmens veikimas būtinąjo reikalingumo situacijoje lemia taip pat ir analogiškas teises pasekmes: asmeniui baudžiamoji atsakomybė nekyla; asmens veika pripažįstama teisėta, jei buvo veikama įsakmiai apibrėžtomis sąlygomis. Būtinasis reikalingumas suteikia asmeniui galimybę ginti savo teisinę vertybę nuo iškilusio pavojaus net ir tuo atveju, jei gynybinis elgesys gali pažeisti kitą teisinę vertybę. Vokietijos baudžiamosios teisės būtinąjo reikalingumo institutas specifiškas - numatytos dvi būtinąjo reikalingumo formos: pateisinamasis bei atleistinas būtinasis reikalingumas. Nagrinėjamo būtinąjo reikalingumo, lemiančio padarytos veikos teisėtumą, atitikmuo Vokietijos baudžiamojoje teisėje gali būti pripažintas tik pateisinamas būtinasis reikalingumas, kuris pripažįsta, kad asmuo veika neprieštarauja teisei.

4. Būtinąjo reikalingumo kaip baudžiamąją atsakomybę pašalinančios aplinkybės buvimas asmens veikoje šalina nusikalstamos veikos požymius ir taip veika negali būti pripažinta nusikalstama. Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje nusikalstamą veiką apibrėžia jos pavojingumas viešpataujančiai vertybių sistemai ir priešingumas baudžiamajai teisei. Kadangi būtinąjo reikalingumo atveju veika nors ir formaliai atitinka nusikalstamos veikos sudėties požymius, tačiau asmuo veikia baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sferoje, asmens veika nėra priešinga baudžiamajai teisei, nes neatitinka visų veikos neteisėtumo turinį sudarančių elementų. Be to, asmens veika būtinąjo reikalingumo atveju yra visuomenei naudinga, skatinama, tai išnyksta ir veikos pavojingumo požymis. Šiuo atveju būtinasis reikalingumas, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, paneigia abu nusikalstamos

veikos požymius asmens veikoje.

5. Vidinis psichinis santykis būtinojo reikalingumo atveju remiantis Lietuvos baudžiamojoje teisėje egzistuojančia tyčios koncepcija gali būti pavaizduotas taip: intelektualinis momentas (nusikalstamos veikos pavojingo pobūdžio suvokimas) - veikiantis asmuo supranta, kad realizuoja objektyviusius nusikalstamos veikos sudėties požymius (faktines bylos aplinkybes) bei supranta, kad veikos socialinė reikšmė teigiama, jog veika yra socialiai naudinga; valinis tyčios elementas gali būti apibrėžtas kaip norėjimas padarinių (kilsiančios žalos) kaip tarpinio tikslo. Tyčinės kaltės atveju asmuo suvokia darą socialiai žalingą veiką. Kaip tik dėl teigiamos veikos socialinės reikšmės suvokimo būtinojo reikalingumo atveju tyčios intelektualinis momentas neatitinka tyčios, kaip nusikalstamos veikos sudėties subjektyvaus elemento, turinio. Taip paneigiamas nusikalstamos veikos sudėties buvimas veikoje, nors jos faktinės aplinkybės ir atitinka nusikalstamos veikos sudėties objektyviusius požymius, būtinojo reikalingumo atveju.

6. Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje pažeidžiamas nusikalstamos veikos pavojingumo (neteisėtumo) bei tyčios santykis kaip visumos ir dalies, įtraukiant į tyčios turinį (jos intelektualinį momentą) nusikalstamos veikos pavojingumo (neteisėtumo) suvokimą. Tyčios intelektualinis momentas turėtų apsiriboti nusikalstamos veikos sudėties objektyvių požymių (faktinių aplinkybių) suvokimu, veikos pavojingumo (neteisėtumo) suvokimas turėtų būti vertinamas kaip savarankiška baudžiamosios atsakomybės sąlyga. Suregulius nusikalstamos veikos pavojingumo (neteisėtumo) bei tyčios santykį kaip visumos ir dalies, būtinojo reikalingumo atveju nusikalstamos veikos sudėtis nebūtų šalinama, o baudžiamoji atsakomybė nekiltų būtent dėl baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės, paneigiančios veikos priešingumą teisei (neteisėtumą), buvimo ir baudžiamasis procesas nebūtų pradėtas, o pradėtas būtų nutrauktas remiantis vienareikšmiškai Lietuvos Respublikos BPK 3 straipsnio 9 dalyje numatytu pagrindu, kai egzistuoja baudžiamojo kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė.

7. Nusikalstamos veikos sudėties nebuvimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje įtvirtinto būtinojo reikalingumo atveju lemia Lietuvos Respublikos BPK normų (3 straipsnio 1 dalies „jei nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių“ bei 9 dalies „jeigu egzistuoja Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė“) konkurenciją. Ši normų konkurencija sprendina remiantis bendros bei specialios normų konkurencijos taisyklėmis, taikant 3 straipsnio 9 dalį, kaip specialiąją normą, 3 straipsnio 1 dalies, kaip bendrosios normos, atžvilgiu.

8. Teisėtumo sąlygą, atspindinčią svarbesnio intereso principą, tikslingiau formuluoti lyginant interesus, o ne žalas, kadangi žalos sąvoka per siauro pobūdžio.

9. Visuotinai akcentuojamas svarbesnio intereso principas būtinojo reikalingumo atveju

nurodomas kaip lemiantis faktorius pripažįstant asmens veiką socialiai naudinga. Manytina, kad apribojus papildomais reikalavimais nuostata, nereikalaujančią padaryti mažiau reikšmingą žalą nei buvo siekta išvengti, nebūtų pažeidžiama buvusi teisių pusiausvyra (proporcingumo principas) ir išliktų veikos socialinis naudingumas.

10. Situacija, kai yra pažeidžiama teisėtumo sąlyga, numatanti svarbesnio intereso principą, nagrinėjamosiose valstybėse sprendžiama įvairiai: veika nelaikoma nusikalstama, jei nebuvo pažeisti papildomi apribojimai, leidžiant padaryti lygiavertę ar reikšmingesnę žalą; jei lygiavertė žala ar reikšmingesnę žala padaryta be tyčios, laikoma, kad būtinojo reikalingumo ribos nėra peržengtos, ir asmuo veikė teisėtai; baudžiamojon atsakomybėn traukiama bendrais pagrindais, bet bausmė gali būti švelninama.

11. Vertinant žalų (padarytosios bei išvengtosios) visuomeninę reikšmę, kai pažeidžiamos asmens, dėl kurio kilo pavojus, vertybės, tikslinga į žalų santykį žiūrėti sąlygiškai ir vadovautis principu, skelbiančiu, kad asmens, kaip pavojaus šaltinio, besielgiančio neteisėtai, vertybėms galima padaryti kiekybiškai ir kokybiškai lygiavertę ar labiau reikšmingą žalą.

12. Siekiant pašalinti būtinosios ginties bei būtinojo reikalingumo koliziją, įtvirtinti teisinį apibrėžtumą (aiškumą) situacijose, kai pavojaus šaltinis yra asmuo, jo neatsargus kėsinimasis, tikslinga numatyti, kad būtinoji gintis galima tyčinio kėsinimosi atveju, o šalia dabar egzistuojančio būtinojo reikalingumo instituto, reikalaujančio žalos santykio, numatyti normą, leisiančią peržengti reikalaujamą žalų santykį, jei bus patenkinti kiti, papildomi apribojimai. Lietuvos Respublikos BK 31 straipsnis turėtų būti papildytas dalimi: „*asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jo paties, giminaičių ar artimųjų gyvybei, sveikatai ar laisvei gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis*“. Lietuvos Respublikos BK 28 straipsnio 2 dalies pabaigoje įtvirtinta nuostata: „*nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsinimosi*“ turėtų būti pakeista: „*nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio tyčinio kėsinimosi*“.

13. Profesinių pareigų vykdymo atveju, jei nėra pažeidžiami profesines pareigas reglamentuojančių teisės aktų suteikti įgaliojimai, leidžiama padaryti kiekybiškai ir kokybiškai reikšmingesnę žalą negu ta, kurios siekta išvengti. Profesinių pareigų vykdymo norma pateisina specialiųjų subjektų veiklą, vykdant teisės aktų numatytus įgaliojimus, kai buvo padaryta reikšmingesnę žalą negu ta, kurios siekta išvengti, tuo tarpu būtinas reikalingumas to pateisinti negalėtų.

LITERATŪRA

Istatymai

1. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968//Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. IX-785//Valstybės Žinios, 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048 //Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777.
4. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas. 2003 m. balandžio 22 d. Nr. IX-1518 // Valstybė žinios. 2003, Nr. 42-1919.
5. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso patvirtinimo įstatymas. Bausmių vykdymo kodeksas. 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994 //Valstybė žinios. 2002, Nr. 73-3084.
6. Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. 2003 m. balandžio 1 d. Nr. IX-1409 //Valstybės žinios. 2003, Nr. 38-1656.

Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1999 gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2002 m. birželio 25 d. Nr. 2K-542/2002.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. kovo 2 d. Nr. 2K-175/2004.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. lapkričio 23 d. Nr. 2K-764/2004.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2004 m. gruodžio 28 d. Nr. 2K-7000/2004.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. spalio 11 d. Nr. 2K-558/2006.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. spalio 24 d. Nr. 2K-537/2006.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. lapkričio 14 d. Nr. 2K-525/2006.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2006 m. vasario 7 d. Nr. 2K-226/2006.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos Tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 "Dėl alkoholio reklamos kontrolės" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai" //Valstybės Žinios, 1997, Nr. 15-314.

Publikuoti leidiniai

1. Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. - Vilnius: Eugrimas, 2003.
2. Baudžiamasis Statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais/ spaudai parengė M. Kavolis ir S. Bieliackinas. - Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934;
3. Bikelis S. Nusikalstamos veikos neteisėtumo suvokimo samprata ir jo baudžiamoji teisinė reikšmė// Jurisprudencija. 2006, Nr. 7(85).
4. Bikelis S. Nusikalstamos veikos pavojingo pobūdžio suvokimas tyčioje// Jurisprudencija. 2004, Nr. 60 (45).
5. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė. - Vilnius, 2002.

6. Boxerman A. D. Commentary: The Use of the Necessity Defense by Abortion Clinic Protesters//The Journal of Criminal Law and Criminology. Vol 81, No. 3.
7. Card R. Criminal Law. 16th edition. - UK, 2004.
8. Code penale, Emmanuelle Allain Rédactrice aux Éditions Dalloz. - Paris, 2006.
9. Criminal Law. Series editor: Marine Cremona. Fourth edition. - Oxford.
10. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas/ vyr. red. Keinys S. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
11. Elliot C., Quinn R. Criminal Law. Fifth edition. - England: Pearson Education Limited, 2004.
12. Encyclopedia of Crime and Justice. Editor in chief: S. H. Kadish. Volume 2. - New York, 1983.
13. Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. - Vilnius, 2002.
14. Hawkins T. H. Necessity as a Statutory Defense in Texas: A Comparison wwith Other States// American Journal Of Criminal Law. Vol. 3, Nr. 3, Winter 1975.
15. Jefferson M. Criminal Law. Sixth edition. - Harlow, 2003.
16. Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingą visuomenei. - Vilnius, 1966.
17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: Bendroji dalis/sudarytojas J. Prapietis. - Vilnius: TIC, 2004.
18. Pavilionis V. ir Merkevičius R. Būtinoji gintis. - Vilnius: Justitia. 1999.
19. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė: Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. - Vilnius: Justitia, 2006.
20. Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. - Vilnius, 1996.
21. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2001.
22. Stankevičius V. Baudžiamoji teisė: paskaitos. - Kaunas, 1925 m.
23. Tarptautinių žodžių žodynas/ red. A. Kinderys. - Vilnius: Alma litera. 2003.
24. Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2004.
25. Wessels J. Baudžiamoji teisė: baudžiamoji veika ir jos struktūra: bendroji dalis. - Vilnius, 2003.
26. www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm#49
27. Fletcher G. P. Criminal Theory in the Twentieth Century.
<http://www.bepress.com/til/default/vol2/iss1/art9/>.
28. Nevera A. Paskaitos: Vokietijos baudžiamoji teisė ir procesas.
http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/ baudziamosios_teises_katedra/paskaitos/vokietijos_bt.doc.
29. Nevera A. Bendra užsienio valstybių baudžiamosios teisės charakteristika ir naujausios baudžiamosios teisės vystymosi tendencijos.
http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/katedros/ baudziamosios_teises_katedra/paskaitos/bendra_charakteristika.doc.
30. France Penal Code. www.legifrance.gouv.fr//http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33&r=3628.
31. Крылова Н. Е., Серебренникова А. В. Уголовное право зарубежных стран - Москва: Зерцало, 1998.
32. Уголовное право зарубежных государств:общая часть./Под ред Козочкина И. Д. – Москва: Омега-Л, 2003.
33. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. – Москва: Проспект, 2006.
34. Уголовный кодекс Франции. - Санкт-Петербург, 2002.
35. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Под общей редакцией Ю. И. Скуратова. – Москва, 1999.
36. Антонов В. Ф. . Крайняя необходимость в уголовном праве. - Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2005.
37. Орехов В. В. Необходимая оборона и иные обстоятельства,исключающие преступность деяния. - Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003.

Nepublikuoti leidiniai

1. Kujalis P. Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę : daktaro disertacija : socialiniai mokslai: teisė (01 S) / LTU. – Vilnius, 2004.
2. Nevera A. Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S)/MRU. – Vilnius, 2002.

SANTRAUKA

Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė pašalinanti baudžiamąją atsakomybę

Pagrindinės sąvokos: *būtinasis reikalingumas, baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, nusikalstamos veikos požymiai, nusikalstamos veikos sudėtis, teisėtumo sąlygos, svarbesnio intereso principas, baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių kolizija (atribojimas).*

Būtinasis reikalingumas priskiriamas baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių institutui, kurio nuostatos lemia asmens veikos, formaliai atitinkančios nusikalstamą veiką, pripažinimą teisėta (neprieštaraujančia teisei) ir asmens netraukimą baudžiamojon atsakomybėn. Autorius pasitelkęs lyginamosios analizės metodą nagrinėja būtiną reikalingumo bendrąsias nuostatas užsienio valstybių baudžiamojame teisėje, pateikia būtiną reikalingumo specifiką kaip leidimą padaryti žalą teisės saugomai vertybei, siekiant pašalinti iškilusį pavojų kitai teisės saugomai vertybei.

Baudžiamosios teisės doktrinos atstovai būtiną reikalingumo bei nusikalstamos veikos sudėties santykį aprašo neišsamiai, apsiribodami veikos, kaip būtiną reikalingumo elemento, bei nusikalstamos veikos sudėties objektyvių požymių santykio analize. Darbe išsamiai aprašomas vidinis psichinis santykis su veika, kaip būtiną reikalingumo elementu. Daroma išvada, kad būtent dėl vidinio psichinio santykio su veika (jos faktinėmis aplinkybėmis) neatitikimo nusikalstamos veikos sudėties subjektyvių požymių turiniui, būtiną reikalingumo, įtvirtinto Lietuvos baudžiamojame teisėje, atveju, nėra visos nusikalstamos veikos sudėties. Autorius sprendžia problemines situacijas, sąlygojamas nusikalstamos veikos sudėties nebuvimo. Nagrinėjant būtiną reikalingumo teisėtumo sąlygas, ieškoma optimalių teisėtumo sąlygų formuluočių, keliamas klausimas, ar visose situacijose būtiną griežtas svarbesnio intereso principo laikymasis.

Autorius pastebi, kad iškyla situacijų, kuriose itin sunku atriboti būtiną reikalingumą nuo būtinąsios ginties, taip pat veikiančiam asmeniui pasirinkti tinkamą elgesio variantą, siūlo galimą sprendimo variantą koreguojant būtiną reikalingumo bei būtinąsios ginties koncepciją. Taip pat pateikiama argumentuota nuomonė, kad asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas bei profesinių pareigų vykdymas pagrįstai išskirti kaip atskiros baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės.

SUMMARY

Necessity as circumstance excluding criminal liability

Keywords: *necessity, circumstance excluding criminal liability, badges (indication) of criminal act, elements of criminal act, legitimacy conditions (requirements for the application of the necessity), principle of prior interest, collision among circumstances excluding criminal liability.*

Necessity as circumstance excluding criminal liability determines personal conduct being lawful and eliminates criminal liability. The author analyses essential provisions of necessity as circumstance excluding criminal liability in foreign states criminal law and criminal law doctrine. The characteristic of necessity could be described as permission to inflict harm if this act must be done to prevent an act of greater evil.

Criminal law doctrine devotes little attention to necessity as circumstances excluding criminal liability in relation with the elements of criminal act. Academics of criminal law examine formal correspondence of necessity as circumstance excluding criminal liability to the elements of criminal act, but affirm little weight to mental element. A psychical relation of a person with the act in necessity does not correspond substance of mental element of criminal act. Thus, the necessity act does not contain all the elements of criminal conduct. The author specifies the problems related to the absence of criminal act elements in the necessity action and suggests a potential solution of these problems.

With regard to the requirements for the application of the necessity, the author suggests the most optimal statement of these requirements and raises an issue whether they must comply with the principle of prior interest without derogation.

Furthermore, the research deals with a collision among the necessity and others circumstances excluding criminal liability: self-defense; lawful arrest of an offender who committed a criminal act; execution of professional duty. The author suggests that the concept of the necessity and self-defense should be changed in order to solve the application problems of these two circumstances excluding criminal liability. Moreover, the author puts forward arguments for distinguishing between the lawful arrest of an offender who committed a criminal act and the execution of professional duty as individual circumstances excluding criminal liability.